

NEPATINKA?- KEISK!

AKTYVIZMO IDĖJOS KIEKVIENAM

NEPATINKA?- KEISK!

AKTYVIZMO IDĖJOS KIEKVIENAM

Tekstų autorius ir sudarytojas:

Aivaras Žilvinskas

Iliustravo Raminta Leonavičiūtė

Maketavo Valerija Rusinova

Projekto autorius ir vadovas:

Artūras Rudomanskis

Tiražas 100 egz.

Leidinio sudarymą ir leidybą parėmė Rosa Luxemburg fondas įgyvendinant iniciatyvą „Rainbow Challenge“.

© Tolerantiško Jaunimo Asociacija, 2023. <http://www.tja.lt>

TURINYS

1. **Vietoje įžangos**
 - 1.1. Turintiems valią keisti pasaulį
 - 1.2. Ką rasite šioje knygelėje
 - 1.3. Ko joje nerasite
 - 1.4. Kam ji skirta
2. **Apie ką pagalvoti, prieš imantis veikti**
 - 2.1. Kodėl ir vienas asmuo gali pasiekti daug
 - 2.1.1. Demokratija – mažumų valdžia
 - 2.1.2. Trumpai apie Konstituciją ir kitus antimajoritarinius aktus
 - 2.1.3. DABAR – geriausias laikas pokyčiams
 - 2.1.4. Solidarumo galia
 - 2.2. Atsakingas aktyvizmas
 - 2.2.1. Teisėtumo ribos
 - 2.2.2. Atsakomybės rūšys
 - 2.3. Patarimai aktyvistams, kaip nesuklupti
 - 2.3.1. Šaltinių ir informacijos tikrinimas
 - 2.3.2. Įrodymų fiksavimas
 - 2.3.3. Naudos ir žalos balanso vertinimas
 - 2.3.4. Bendravimas su labiau patyrusiais
 - 2.3.5. NVO pagalba
 - 2.3.6. Anonimiškumas ar viešumas?
 - 2.3.7. Kategoriškumo vengimas
 - 2.3.8. Nebijoti klysti
 - 2.3.9. Gerbti kitų laiką ir darbą
 - 2.3.10. Prašyti pagalbos – bet ir ją vertinti
3. **Poveikio priemonių pavyzdžiai**
 - 3.1. Apie klasifikacijų įvairovę
 - 3.2. Į save nukreiptos priemonės
 - 3.2.1. Asmeninių savybių ugdymas ir švietimas(is)
 - 3.2.2. Darymas ir nedarymas
 - 3.2.3. Savo psichinės sveikatos puoselėjimas
 - 3.2.4. Savo fizinės sveikatos puoselėjimas
 - 3.2.5. Teigiamų įpročių puoselėjimas
 - 3.2.6. Populiarumo kaina
 - 3.3. Į kitus nukreiptos priemonės
 - 3.3.1. Ką galima daryti vienam?
 - 3.3.2. Kolektyvinės (grupinės) priemonės
 - 3.3.3. Teisinės priemonės

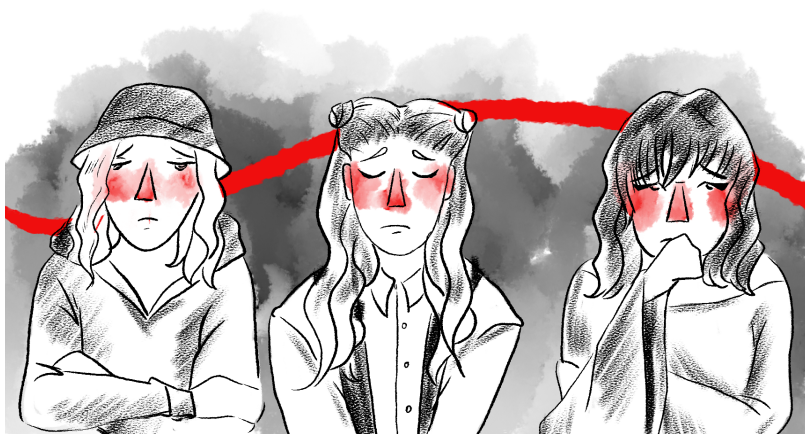
1. VIETOJE ĮŽANGOS

1.1. Turintiems valią keisti pasaulį

*Man doth not yield himself to the angels,
nor unto death utterly,
save only through the weakness of his feeble will.
(Joseph Glanvill, from “Ligeia” by E.A. Poe)*

Žmogus iš kitų Žemės gyvių išsiskiria tuo, kad gali sąmoningai apmąstyti save ir kitus. Siekdamas išlikti, žmogus geba ne tik prisitaikyti prie aplinkos, bet ir keisti pačią aplinką ir save patį. Pirmąsčiai žmonės daug pasirinkimų neturėjo – netgi kasdienės didžiulės pastangos pramisti, pasislėpti nuo plėšrūnų ar apsisaugoti nuo kitų pavojų neužtikrindavo sėkmės. Šiuolaikiniam žmogui sekasi geriau – vidutinė gyvenimo trukmė daugelyje šalių jau perkopė 80 metų, o pačių žmonių kiekis eksponentiškai auga. Manoma, kad 1 milijardas gyventojų Žemėje pasiektas apie 1804 metus, o šiuo metu jų turime jau beveik 8 mlrd.

¹ Žmogus neturi lenktis angelams, nei mirčiai pasiduoti visiškai, nebent tik dėl silpnumo savo valios. (Džozefas Glenvilis, citata iš E. A. Po apsakymo „Ligėja“, vertimas A.Ž.)

Ramintos Leonavičiūtės iliustracija, 2023.

Vieni į dabarties gyvenimą žiūri momentiška, pagal esamą savijautą ir situaciją, skundžiasi įvairiomis globaliomis neteisybėmis, problemomis. Kiti žvelgia labiau iš istorinės perspektyvos ir pastebi, kad niekada anksčiau negyvenome taip ilgai, sveikai ir gerai. Dalis žmonių gąsdina pasaulį branduoline apokalipse, dieviškuoju teismu, šeštuoju didžiuoju rūšių išnykimu, negrįžtama klimato katastrofa, dirbtinio intelekto ar ateivių sukeltu žmonijos išnaikinimu, bet optimistai atkerta, kad problemų buvo visada ir technologinė bei visuomeninė pažanga padės rasti visus sprendimus.

Bet kuriuo atveju, kaip rašė Artūras Klarkas savo „2001-ųjų kosminėje odisėjoje“, tik nuo mūsų pačių priklauso, ar sukursime sau pragarą, ar rojų šioje planetoje. Tačiau šiuolaikinio žmogaus bėda ta, kad visuomeniniai ryšiai tapo tokie tamprūs ir glaudūs, jog dažnai sunku vieniems nuo kitų pabėgti ar atsitraukti. Didėjantis gyventojų kiekis ir tankis verčia varžytis dėl vietos po Saule, o vis labiau stiprėjančios valstybinės ir tarpvalstybinės biurokratinės sistemos kėsina į privatumą bei laisvę.

Užuot skatinęs žmones solidarizuotis, palaikyti stiprius bendruomeniškus ryšius, neperžengiančius asmeninių laisvių ribų, valdžios aparatas kartais ima manyti geriau žinantis, ko reikia žmogui ir kaip jam gyventi. Nemažą dalį privatumo žmonės dovanoja ir privačioms struktūroms, socialiniams tinklams, kurių galia keisti pasaulį sparčiai išaugo. Taigi perteklinis valdžios išvešėjimas ir nutolimas nuo žmonių gali peraugti į totalitarizmą, bet ir nežabotas privačių milžinų augimas sukuria darnematytų pavojų. O, kita vertus, dalis žmonių prie visokeriopo pavergimo tiek pripranta, jog beveik visiškai atsisako savo autonomijos ir net džiaugiasi, kad sprendimus už juos priima kažkas kitas, parūpindamas tik būtiniausių poreikių patenkinimo minimumą. Sudėtingose sistemose žmogus linkęs aptingti, daugiau tikėtis iš kitų, ir vis mažiau reikalauti iš savęs. Tačiau žmogus, kuris yra iš tiesų laisvas, suvokia, kad tikroji valdžia kyla iš laisvų žmonių visumos, ir tuo pačiu laisvė yra ne tik privilegija, bet ir atsakomybė už savo paties gyvenimą ir pasirinkimus, kurie turi pasekmių ne tik jam, bet ir kitiems.

Nederėtų dėl visų sunkumų kaltinti tik aplinkinių. Galima ilgai skųstis ir teisintis, kodėl „aš“ gyvena ne taip, kaip norėtų, kodėl patiria nepriteklių, nesėkmes ir kodėl pasaulis toks neteisingas. Žmonių tikrovę lemia fiziniai ir socialiniai dėsniai, todėl vien tik požiūrio turėjimas, piktinimasis, šnekos apie neteisybę neturi jokios reikšmės, kadangi tikrovė keičiama ne magiškais užkalbėjimais, o veiksmais ir įdėtu darbu.

Taigi šis leidinys ir yra skirtas tiems, kurie turi valią keisti save ir kitus, kurie nori būti dalyviais, o ne komentatoriais, veikėjais, o ne stebėtojais.

Žinoma, kiekvienas neišvengiamai susiduria su jau susiklosčiusiais galios santykiais, trukdančiais ką nors keisti, ir dažnai mūsų pastangų gali nepakakti. Bet niekas tikrai nepasikeis, jeigu neatsiras norinčių ir mėginančių ką nors keisti. Gyvenimas yra per trumpas, kad būtų laukiama malonės iš kitų, kad aukotume savo laimę ir gerovę laukdami šviesaus rytojaus, mesijo ar skambi-ai deklaruojamo, bet vis atidėliojamo fundamentalių žmogaus teisių užtikrinimo. Tie, kas gyvena dėl kitų, dėl ateities kartų, niekada nepradės gyventi sau, ir savo palikuonių jie taip pat neišmokys gyventi laimingai dėl savęs. Todėl šia knygele visų pirma siekiama paskatinti kiekvieną pagaliau stabdyti tą užburimą ratą, pasiūlant priemonių pavyzdžius, ką galėtų daryti kiekvienas, su nedideliais ištekliais, ir kartais netgi visiškai pavieniui, kad pagaliau imtų bent kažkiek keisti tai, kas nepatinka.

Suvokiant, kad be pastangų niekas nesikeičia, nereikėtų kibti į gyvenimo atlapus beatodairiškai: ne kiekvienam pasiseks nuversti kalnus, o iškilūs aktyvistai gali ir nukentėti, stengdamiesi dėl savęs ar kitų. Taigi pasirenkamas poveikio priemonės reikia gerai pasverti, nesiimti to, kas aiškiai nepakeliama arba kas galbūt tik pablogintų ir taip keblią padėtį. Taigi šia knygele taip pat skatinamas ir aktyvistų atsakingumas: pabrėžiamas poreikis gilinti savo žinias, ugdyti gebėjimus ir teigiamas asmenines savybes, vertinti savo veiksmų pasekmes, nes vien tik didelio noro ir užsidegimo nepakanka. Ir didžiausia jėga bus pražūtinga, jeigu bus nukreipta netinkama linkme.

1.2. Ką rasite šioje knygelėje

Šios knygelės paskirtis – pateikti patarimų aktyvistams bei pavyzdinį sąrašą dalykų ir priemonių, lengvai prieinamų kiekvienam, kurių pagalba galima daryti teigiamą poveikį kitiems žmonėms, jų grupėms, bendruomenėms, netgi ištiesoms visuomenėms, taip pat valstybėms ir jų institucijoms. Tai rinkinys idėjų, skatinančių kiekvieną pamąstyti, kuo galėtų visų pirma pagerinti savo pačių gyvenimą, o tuo pačiu ir prisidėti prie bendros gerovės, ir kaip tai padaryti paprastai, turint ribotus laiko, piniginius ir kitokius išteklius.

Knygelėje siūlomas platus spektras nuo pačių elementariausių dalykų, tokių kaip popierinio skelbimo pakabinimas laiptinėje ar nuoširdus pokalbis su šeimos nariu, iki kur kas didesnių užmojų, tokių kaip strateginės bylos iškėlimas teisme, siekiant įtvirtinti ar apginti kokią nors žmogaus teisę. Visi šie veiksmai knygelėje sąlyginai vadinami „demokratinėmis poveikio priemonėmis“, kadangi jos skirtos naudoti daugiausia demokratinėse visuomenėse ir yra prieinamos kiekvienam žmogui. Tačiau nemaža dalis iš šių priemonių gali būti pritaikyta ir tose visuomenėse, kurios dar tik siekia demokratiškesnių režimų įtvirtinimo.

Greta siūlomų demokratinų priemonių, skirtų aktyvizmui, skaitytojai ras įvairių patarimų, teisinių žinių, kas padės geriau suprasti ne tik pačių priemonių esmę, bet ir numatyti jų taikymo būdus, pasverti savo veiksmus, kad gerais ketinimais grįsta veikla staiga netaptų atsakomybę užtraukiančiu teisės pažeidimu ar neatneštų daugiau žalos nei naudos.

1.3. Ko joje nerasite

Tai nėra dar vienas „motyvacinis vadovėlis“, kuriame aiškina, kaip įsigyti draugų, tapti laimingam ir nusipirkti ferarį. Šiame leidinyje nėra mokoma, kaip gyventi. Greičiau atvirkščiai – kartais ši knygelė gali pasirodyti net demotyvuojanti, nes joje konstatuojama paprasta tiesa: daugumai žmonių ištis neįdomu, kaip jaučiatės ir kas jums nepatinka. Daug svarbiau tai, ką darote tam, kad pakeistumėte tai, kas jums nepatinka. O tai reiškia, kad reikės pakilti nuo minkštos vietos, įveikti tingėjimą, baimę, perlipti per savo stereotipus, išeiti iš komforto zonos, daug dirbti bei stengtis.

Ir, žinoma, aktyvizmas nebūtinai reiškia, kad pavyks rasti draugų – galite kaip tik susiveikti priešų, kuriems nepatiks tai, kad kažką kritikuojate, kažkam trukdote gyventi ar kad reikalaujate kažkokių pokyčių – net jeigu tai visuotinio gėrio ir galimai žmogaus teisių labui.

Bet vis dėlto blaivus požiūris į tikrovę yra geriau, nei naivus pažadas, kad perskaitę kažkokią knygelę tapsite prezidentais, lyderiais ar milijonieriais. Ištis demokratiškoje visuomenėje nėra svarbu būti „pačiam pačiausiam“, nebūtina iš magiško veidrodėlio nuolat girdėti pagyras. Demokratijoje vertinamas kiekvienas, ir kiekvieno net mažiausias indėlis yra reikšmingas. Tad šioje knygelėje nesiūloma jokių receptų, kaip ką nors nugalėti, pavergti ar sužlugdyti – užuot ką nors griovus kviečiama kurti, mąstyti apie tai, kaip deramai įvertinti kitų darbą ir kaip pačiam jaustis oriai, nepaisant savo indėlio dydžio.

Vienas iš esminių dalykų šioje knygelėje yra tai, kad joje siūlomos tik nesmurtinės, neprievartinės poveikio priemonės. Tai nereiškia, kad demokratijoje negali būti kovos, pasipriešinimo, jėgos panaudojimo apraiškų, reaguojant į antikonstitucines, nežmoniškas, neteisėtas situacijas, tačiau šio leidinio tema tiesiog jų neapima dėl ribotos vietos. Leidinyje apžvelgiamos tik „minkštosios galios“ priemonės, kurios tinka tada, kai susiklosčiusios situacijos nėra tapusios krašutinėmis ar prie jų nepriartėjo.

Nerasite atsakymo, kokia yra gyvenimo prasmė. Kiekvienas pasirenka, ką daryti, pagal savo supratimą, ir filosofinis požiūris į mūsų veiklos prasmingumą gali būti prieštaringas.

Kiekvienas pats pasirenka veiklos sritį – ar tai bus klimatas, ar žmogaus teisės, ar galbūt gyvūnų gerovė, ar švietimas, arba keletas jų.

Leidinyje nėra ideologijų skatinimo. Keliai, kaip pasiekti laimę ir gėrį, labai nevienodi.

Neatstovaujama jokioms partijoms, požiūriai ir mintys neskirstomi pagal kairės-dešinės ar kitokius politinius spektrus. Kartais lygtis turi daug sprendinių, kartais tik vieną, o kartais tenka priimti faktą, kad sprendinių nebėra, ir susitaikyti su tuo, kas mums nepatinka, taip ugdant tolerancijos jausmą – dažnai nemalonų, bet būtiną demokratijoje.

O kas ta laimė ir gėris, ši knygelė taip pat neatsakys. Gamta į mūsų genus, į mūsų prigimtį įdėjo neįtikėtiną įvairovę. Todėl kiekvienas pats turi atrasti tuos apibrėžimus sau. Būtų kvaila ieškoti visiems vienodų receptų.

Šiame leidinyje nuomonių ir žmonių įvairovė priimami kaip duotybė, kaip natūralus dalykas, dėl kurio tik ir vyksta pažanga, be kurio nepavyks rasti geriausių sprendimų ir prisitaikyti prie vis sparčiau kintančios aplinkos.

1.4. Kam ji skirta

Iš dalies šis klausimas jau atsakytas – visiems, turintiems valią keisti pasaulį. O kas šie žmonės? Tai gali būti bet kas – knygelėje siūlomos priemonės ir visa informacija yra pateikiami paprasta kalba, taigi nereikalingas joks specialus išsilavinimas. Ja gali naudotis ir vaikai, ir suaugusieji, ir netgi įvairių sričių specialistai ir iškilios asmenybės gali pamąstyti, ar ne per daug laiko jie praleidžia savo sudėtingų sričių gelmėse – galbūt atėjo metas panaudoti savo žinias ir patirtį bendram labui, suteikti tribūną tiems, kurių balsas dar silpnas, arba padrąsinti tuos, kurie dar tik ieško savojo kelio.

Daugumai iš siūlomų priemonių nereikalingas nei ypatingas pasiruošimas, nei dideli ištekliai – tik valia ir pasiryžimas. Žmogaus lytis, lytinė tapatybė ar orientacija, rasė, kalba, kultūra, amžius, užsiėmimas, fiziniai pajėgumai, turtinė padėtis ir kiti dalykai, daugumos iš kurių žmogus net nepasirenka, nėra lemiami. Svarbiausia tai, kad ne vienas ir ne du žmonės kažką darytų, o kad stengtųsi tūkstančiai ir milijonai – tik suvienijus jėgas galima sukurti naują pasaulį, naują kolektyvinę sąmonę, naują globalią sadorą, kuri būtų pagrįsta ne išnaudojimu ir neapykanta, o pagarba ir solidarumu. Todėl tie, kas nesiryžta ko nors imtis manydami, kad yra per menki ką nors pakeisti, turėtų nebijoti, turėtų didžiulius kiekvienu savo indėliu į bendrą gerovę, kad ir pačiu mažiausiu, nes ir vandenynas yra sudarytas iš mažų lašelių, o ilgiausias kelias prasideda nuo pirmojo žingsnelio.

2. APIE KĄ PAGALVOTI, PRIEŠ IMANTIS VEIKTI

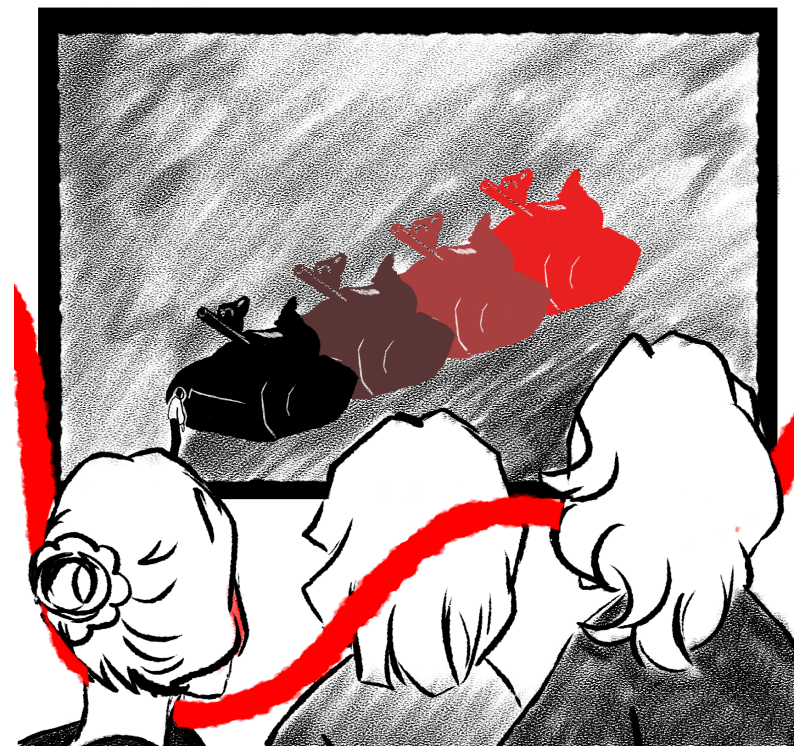
Dažnai galime prisiminti kitų žmonių pažadus nuversti kalnus, atnešti šviesų rytojų. Ir patys sau paslapčia piešiame pasakų herojų ateitį – nesunkiai įsivaizduojame, kaip kertame galvas neteisybės slibinui ar užlipę ant tribūnos režiamė kalbą, nuo kurios minioms nušvinta protas, ir kaip nuo mūsų donkichotiško polėkio kibirkštis išsižiebja nebesuvaldomas visuomeninis perversmas. Mintyse repetuojame, kaip sutikę nevienareikšmišką politiką, jam į akis „viską išrėšime“, o vieną dieną jį pamatę – nuolankiai susikūprinę fotografuojamės ir prašome autografo. Vis žadame, kad okupuosime sporto salę, išmoksime naują kalbą, bet viskas – tik rytoj.

Tikrasis aktyvizmas iš tikrųjų beveik niekuo nesiskiria nuo tinkamų gyvenimo įpročių formavimo. Tas, kas prikrauna sau pilną vežimą su kaupu, jo ilgai nepatemp, arba net visai neišjudins iš vietos. Taip ir tas, kuris mato savo pokyčius tik rytoj, niekada jų nepatirs, nes gyvenimas vyksta čia ir dabar, o rytojus ir vizijos sklendo kažkur toli, pasislėpę už ateities neapibrėžtumo miglos. Taigi įpratę suskirstyti savo tikslus, siekius ir darbus į mažas, realistiškas, įveikiamas užduotis, ir jų neatidėliodami, ilgainiui įgysime discipliną, įprasime savo veiklą tinkamai planuoti ir pakelsime jos kokybę. O tada kiekviena smulkmena, kuri buvo pasiekta, neatidėta, teiks džiaugsmą ir viltį, kad netrukus, žingsnis po žingsnio, priartėsime prie didingų pokyčių.

Taigi prieš pradedant ką nors veikti, galima pamėginti įsivaizduoti savo paties ar savo šeimos, ar savo bendruomenės, ar net valstybės gyvenimo viziją – po 5 ar 10 metų – ir tada ją padalinti į tūkstančius dienų, į dešimtis tūkstančių mažų žingsnelių, kurie reikalingi nueiti iki tikslo. Ir tuomet žengti tą pirmąjį žingsnį – šiandien, tuoj pat. Taip įpratus kasdien atlikti tuos mažus, gerus, būtinus žingsnius, paaiškės, kad ir ta ilgalaikė vizija su patirtimi ir išmintimi vis keičiasi, persimaino, galbūt net išsisklaido, ir pasirodo esanti ne tokia nesvarbi. Kelias atveria nematytas, netikėtas galimybes ir vaizdus, apie kuriuos net nesusimąstėme. Tada ir ateis suvokimas, kad svarbiausia buvo ne kažkoks mistinis tikslas, o tai, kad nė dienos nesustojome ėję.

2.1. Kodėl ir vienas asmuo gali pasiekti daug

Kam neteko matyti 1989 m. nuotraukos, kaip vienišas studentas sustabdė tankų koloną Tiananmenio aikštėje, galbūt vertėtų išsižiūrėti į tą fatališko simbolizmo dokumentą. Sunku išmatuoti, ką tas žmogus pasiekė savo beatodairiškai naivios drąsos aktu. Ir koks jo likimas – nežinoma. Bet vaizdas per dešimtmečius apskriejo milijonus protų, juos sujaudindamas, įkvėpdamas ir sukeldamas klausukų. Bet... galbūt nepakankamai, jeigu ir šiuo metu vis dar taip dažnai matome tankus. Žmogui būdinga tikėtis, kad laimė lyg koks maišas iš dangaus ims ir nudribs čia pat po kojom. Visgi gyvenimas yra ne tai – fizinė tikrovė atsispindi visų žmonių bendroje kolektyvinėje sąmonėje, kuri mirguliuoja kaip sudėtingas daugiasluoksnis santykių ir ryšių tinklas. Todėl reikia kantrybės, kad mūsų pavienė mintis, pasėta toje kolektyvinės sąmonės dirvoje, išdygtų, užaugtų kaip medis ir duotų vaisių. Galbūt ta mintis sudygs tik mūsų jau nebelikus, tačiau tos sėklos ar to daigelio perteklinis tręšimas ir laistymas taip pat yra pražūtingi.

Ramintos Leonavičiūtės iliustracija, 2023.

Visuomeninis audeklas yra painus, gležnas, bet kuo tamesni mūsų ryšiai su kitais, tuo lengviau bus pasidalinti tuo savo minties daigeliu, kad visi kartu padėtume jam užaugti išvien. O jeigu tame audekle paliekame tik skylės, tai vargu ar pavyks ką nors reikšmingai pakeisti, nes tuštumos ilgai netrunka – jas greitai užpildo kiti dalykai.

Taigi nebūtina tapti mesiju ar pasidaryti ikoninę nuotrauką priešais tankų virtinę, tačiau kasdien kantriai, darbščiai sėdami teigiamas mintis aplink, netrukus nustebinsime, kad pamažu apylinkėse ima žaliuoti vešli pieva.

2.1.1. Demokratija – mažumų valdžia

Nors apie demokratiją imta kalbėti dar maždaug V amžiuje prieš mūsų erą, šios sąvokos esmė stipriai pasikeitė. Apgaulingas išorinis jos paprastumas lemia, kad ji neretai aiškinama klaidinškai. Anuomet ta „liaudies valdžia“ buvo suprantama kaip rinkimų teisę turinčių piliečių susibūrimas miesto aikštėje, kurio metu rankų kėlimu ir garsiais šūksniais spręsti svarbūs klausimai. Per daugelį šimtmečių keitėsi santvarkos, ir nuolat matėsi teisingumo pažeidimai – kai tik absoliuti valdžia būdavo suteikiama kam nors (nesvarbu, ar vienam tironui, ar grupei išriktųjų, ar miniai), tuomet valdžios turėtojas imdavo ją piktnaudžiauti. Ilgai buvo siekiama, kad valdžios turėtojas ir pats paklustų savo leidžiamoms taisyklėms. Net senovės filosofai (pvz., Aristotelis) suprato, kad neribota minios valdžia veda prie „iškrypusių“ demokratijos, vadintos ochlokratija, kai žiauri dauguma tiesiog terorizuoja mažumas, o ne rūpinasi bendra gerove.

Viduramžiais ėmė rasti minčių – kaip daigelių, augusių šimtmečius, – kad yra dalykų, kurie kyla iš žmogaus prigimties, tam tikrų prigimtinių teisių. Ilgą laiką susipynusios su religiniais požiūriais, šios mintys išsirutuliojo į pirmykštes žmogaus laisvių ir teisių užuomazgas (pvz., jau XII a. Anglijoje žinoma habeas corpus procedūra, leidžianti laisvą žmogų ginti nuo savavališko suėmimo, arba vėliau – Didžioji Laisvių Chartija, ribojusi monarcho absoliučią valdžią, ir t.t.) Galiausiai, po įvairių revoliucijų, pilietinių karų, naujaisiais amžiais ėmė rasti konstitucijos, kuriose įtvirtinti ne tik aiškūs ribojimai valdžios institucijoms, bet ir garantijos žmonėms, įvairios žmogaus ir piliečio teisės bei laisvės.

Vis dėlto netgi dabar, XXI amžiuje, demokratija vis dar dažnai suvokiama kaip kažkokios daugumos prievarta mažumos atžvilgiu.

Šis stereotipas neretai pasitelkiamas siekiant išvengti pripažinti įvairias žmogaus teises mažumų grupėms. Tačiau iš tikrųjų šiuolaikinės demokratijos ir konstitucijos įtvirtina ne „daugumos diktatūrą“, o „įstatymo viršenybę“ (angl. „the rule of law“), kas reiškia, jog visos vadžios yra ribotos, visi iki vieno turi paklusti įstatymui, ir niekam nėra leidžiama peržengti asmens teisių ir laisvių ribų.

Taigi tikroji demokratija yra tuomet, kai sprendimai priimami visos visuomenės vardu, visų naudai, o ne kažkurios jos dalies (kad ir labai didelės) naudai. Neteisėtas yra bet koks sprendimas, kuris bet kokią mažumą, net ir vieną individą, išskiria už įstatymo ribų, nes tai reikštų, kad valdžia kyla ne iš visų, o tik iš dalies. Todėl šiuolaikinė demokratija iš esmės yra mažumų valdžia, nes kiekvienos mažumos, kiekvieno individo teisės ir laisvės privalo būti užtikrintos, nepriklausomai nuo to, ką apie jas galvoja dauguma. Štai kodėl mes gyvename pasaulyje, kuriame ir vienas žmogus gali padaryti daug, jei tik stengtųsi.

2.1.2. Trumpai apie Konstituciją ir kitus anti-mažoritarinius aktus

Taigi šiuolaikiška demokratija yra skirta apsaugoti kiekvieną žmogų, kiekvieną mažumą nuo daugumos prievartos, nuo neteisybės. Vienas žmogus, lyginant su didele grupe, negalėtų apsiginti, todėl yra sukurtos valstybinės institucijos, kurios turi galią, kurios sugeba atsverti kitų didelių grupių galią (pvz., policija, teismai ir t.t.) Tos valstybinės institucijos veikia ne grupių, ne savo, o visos visuomenės vardu. Žinoma, labai dažnai ir valstybės institucijos neveikia taip, kaip galbūt reikalautų teisingumo principas, nes jos irgi sudarytos iš netobulų žmonių. Tad žmonės vienijasi į įvairias privačias ir viešas grupes, nevyriausybinės organizacijas, kad per solidarumą padidintų savo galią priešintis neteis्यbei.

Kadangi žmonių populiacija auga neįtikėtinai greitai, tai akivaizdu, kad milijardai žmonių netilps į jokią miesto aikštę, kad galėtų spręsti bendrus svarbius klausimus. Todėl visuomenės visame pasaulyje tapo labiau organizuotos, susiskirsčiusios į grupes, kurios siekia tvarkingai ir be smurto sąveikauti per valdžios institucijas. Kad būtų išlaikyta taika ir tvarka, kad būtų galima užtikrinti visiems vienodą teisingumą be diskriminacijos, visų gerovė turėtų būti matuojama ir vertinama pagal vienodą standartą, ir visi turėtų vadovautis vienodais teisiniais reikalavimais (jeigu nėra kažkokių išskirtinių aplinkybių).

Valstybės viduje visi privalo paklusti vienai konstitucijai. Kaip minėta, konstitucijos leidžia apsaugoti mažumas nuo daugumos diktatūros ir užtikrina, kad valstybės viduje gerovė būtų kuriama visiems, kiekvienam, neaplenkiant nė vieno. Todėl konstitucija yra ne šiaip svarbiausias valstybės dokumentas, o pagal savo prigimtį – dar ir antimajoritarinis aktas (angl. „anti-majoritarian“, t.y. nukreiptas prieš daugumą). Tokiu būdu užtikrinama, kad įstatymai nėra skirti tik kažkuriam konkrečiam žmogui ar jų grupei, bet visiems. Galėtų kilti klausimas – argi teisinga, kad valdo mažuma, o ne dauguma? Tačiau atsakymas akivaizdus iš to, jog mažuma nėra kažkokia konkreti žmonių grupė. Kiekvienoje atskiroje situacijoje kiekvienas iš mūsų esame tuo pačiu ir mažumos, ir daugumos dalis. Pagal savo lytį, akių spalvą, politines pažiūras, ūgį, išsilavinimą, amžių, pajamas, gyvenamąją vietovę ir tūkstančius kitų požymių galime vienu metu būti ir daugumoje, ir mažumoje. Tai nedaro nei vieno, nei kitų geresnių vienas kito atžvilgiu, o tik parodo, kad kiekvienas yra labai svarbus visos visuomenės narys.

Tačiau valstybės viduje, kaip minėta, nepaisant tokio gero išradimo kaip konstitucija, vis tiek neretai pritrūksta teisybės, ypač kai kurių tradiciškai diskriminuojamų grupių atžvilgiu.

Tą neteisybę nulemia įvairūs dalykai – korupcija, ekonominė nelygybė, kitoks nepriteklis, istorinės aplinkybės ir t.t. Dėl valstybių nepakankamumo, žmonija ėmė kurti tarptautines organizacijas, kurios atitinkamai priėmė dar aukštesnio lygio tarptautinius teisinius dokumentus – konvencijas, sutartis ir t.t. Viena iš tokių tarptautinių organizacijų yra Europos Sąjunga. Kita svarbi tarptautinė organizacija yra Europos Taryba, kuri yra įkūrusi Europos Žmogaus Teisių Teismą Strasbūre. Tai yra regioninės organizacijos. O, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Organizacija yra globali, nors ir ji dažnai kritikuojama dėl savo nepakankamumo ir negebėjimo užtikrinti teisingumo kritinėse situacijose.

Tos tarptautinės, tarpvalstybinės organizacijos yra priėmusios įvairių dokumentų, svarbių visuotinam žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimui, pavyzdžiui, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Amerikos žmogaus teisių konvencija, Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija ir t.t. Visiems šiems dokumentams bendra tai, kad jie yra antimajoritariniai aktai, t.y. skirti apsaugoti pažeidžiamas mažumas nuo neteisingos daugumos prievartos (nors, žinoma, tuose dokumentuose nemaža ir nevykdomų pažadų).

Pati žmogaus teisių idėja yra antimajoritarinė pagal esmę, nes ji pagrįsta nuostata, jog kiekvienas žmogus jau savo gimimu yra laisvas, jo teisės kyla ne iš kažkokio dokumento, o iš jo paties prigimties. Konvencijos, sutartys, konstitucijos, įstatymai ir t.t. skirti tik pripažinti žmogaus teises ir laisves, jas ginti, tačiau nėra jų šaltinis.

Taigi bet kuris aktyvistas turėtų suprasti neįtikėtiną visų minėtų antimažoritarinių dokumentų svarbą, susipažinti su jų turiniu, nes tai yra tas įrankis, kuris ir vieną žmogų įgalina pasiekti labai daug kovoje su dažnai neteisinga dauguma. Tuose dokumentuose paprastai ne tik įrašomos deklaracijos dėl teisių ir laisvių (kaip pažadai, kurių galbūt nesilaikoma), bet ir nustatomi mechanizmai, kaip tų pažadų laikymąsi užtikrinti (pvz., įkuriami tarptautiniai teismai, kuriems galima paduoti skundą prieš valstybę).

2.1.3. DABAR – geriausias laikas pokyčiams

Iš tikrųjų laisvas ir sąmoningas žmogus tik pats sprendžia, kas jam reikšminga ir prasminga gyvenime. Apsisprendus, kad asmeniui reikalingi pokyčiai jo paties gyvenime ar aplinkoje, nereikėtų jų atidėlioti, dėl daugelio priežasčių. Visų pirma, žmogaus gyvenimas yra per trypas laukti. Pavyzdžiui, jeigu žmogui svarbi teisė į šeimą, tai vargu, ar ji bus prasminga, jeigu ja bus pradėta rūpintis tik išėjus į pensiją.

Dėl ko žmogus gyvena, kokie jo filosofiniai įsitikinimai, kur mato savo prasmes – kiekvieno asmeninis reikalas, tačiau aišku viena – mintys, kurios nevirsta darbais, taip ir lieka pasmerktos užmarščiai. Tas, kas graudenas dėl praeities praradimų ar guodžiasi ateities viltimis, taip ir nepradedą gyventi. Ir tie trokštami pokyčiai niekad nepradės vykti.

Kiekviena karta turėjo savų sunkumų ir pasiteisinimų, kodėl „dar nepribrendo“, kodėl „dar ne metas“ kažką keisti. Tačiau vėliausioji karta visada turi mažesnę teisę skųstis, nei ankstesniosios. Dabar mes gyvename demokratijų, konstitucijų, technologijų, komunikacijų eroje, kai taip paprasta nukeliauti į beveik bet kurį pasaulio tašką, palaikyti ryšius su bet kuriuo pasaulio žmogumi.

Skaitmeninis ir informacijos amžius minčių sklaidą padarė kaip niekad patogią ir prieinamą daugumai. Taip, galbūt ir priartėjome kaip niekad anksčiau prie savo žlugimo – branduolinio susinaikinimo, klimato katastrofos arba galbūt dirbtinio intelekto viešpatystės, tačiau tuo pačiu tai reiškia, kad galbūt mes patys galime tapti paskutiniąja žmonijos karta. Argi tai nėra dar didesnė paskata pradėti veikti tuojau pat, kad nebūtų per vėlu, kad apokaliptinės pranašystės neišsipildytų, arba bent jau kad suspėtume pasidžiaugti suskaičiuotomis savo akimirkomis?

2.1.4. Solidarumo galia

Netgi tada, kai atrodo, kad esame ir veikiame vieni, iš tikrųjų nebūtinai esame vieni. Galbūt yra dar daugybė panašiai veikiančių vienišių, nežinančių vienas apie kitą. Įvairios ekonominės ir socialinės teorijos įvardija „nematomos rankos“ efektą, kai daugybė pavienių žmonių, elgdami panašiai, sukelia pasiūlos ir paklausos (atitinkamai ir kainų) pokyčius, arba sukuria naują tradiciją ar paprotį, arba pakeičia ekologinius procesus. Pavyzdžiui, galima pastebėti augančius šiukšlių kalnus, arba galbūt atvirkščiai – švarėjančią orą, vien todėl, kad daug pavienių, vienas kito nepažįstančių žmonių ėmė taupyti išteklius, arba rūšiuoti šiukšles, arba tiesiog nusprendė atliekų nebemėtyti pamiškėse, arba labiau domėtis mokslu, ir t.t.

Pavyzdžiui, XX a. viduryje, nepaisydamos Šaltojo karo, pasaulio valstybės, įskaitant netgi tarpusavyje priešiškus SSRS ir Vakarų blokus, solidarizavosi kovoje su nuolatiniiais raupų protrūkiais, kurie vien per XX amžių nusinešė apie 300 mln. gyvybių. Maždaug 1960-1980 m. vykusio pasaulinė šios ligos naikinimo programa, koordinuojama Pasaulio sveikatos organizacijos, buvo sėkminga, ir raupai tapo pirmąja ir vienintele visiškai išnaikinta liga.

Ramintos Leonavičiūtės iliustracija, 2023.

Tairodo solidarumo galia, kai žmonės susivienija bendram tikslui, nepaisydami politinių, kultūrinių, ekonominių ir kitokių skirtumų.

Tokia neįtikėtina galia įmanoma ir kitais klausimais – dėl klimato, žmogaus teisių, taikos. Žinoma, paprastai yra neįjauku kažko imtis vienam, tačiau dabar, kai nevyriausybinės organizacijos laukia savanorių, kai socialiniai tinklai išsikerioję, žmonėms atsiveria daugybė galimybių surasti bendraminčių ir jungtis į formalias ir neformalias iniciatyvines grupes, steigti organizacijas, profesines sąjungas, ar prisidėti prie jau esančių. Veikimas išvien padeda dalytis ne tik ištekliais, patirtimi ir drąsa, bet ir pasiekimų džiaugsmu.

2.1.4. Solidarumo galia

Sugalvojus ką nors veikti, neužtenka vien tik gerų ketinimų. Didžiausia galia, neturinti krypties ir tvarkos, tiesiog tuščiai išėikvos save ir pridarys žalos. Todėl ir sakoma, kad „gerais norais kelias į pragarą grįstas“.

Kvailys ir neišmanėlis taip pat gali būti labai motyvuotas, įdėti daugybę pastangų, tačiau taip ir nesuprasti, kad savo veikla tiesiog kenkia kitiems. O gali būti ir taip, kad už savo netikusį aktyvizmą bei jo neigiamas pasekmes gali tekti atsakyti teisine tvarka, gauti kokią nors bausmę.

Taigi prieš imantis bet kokios veiklos, reikia gerai suvokti teisėtumo ir neteisėtumo ribas. Gali būti ir taip, kad viskas, ką asmuo daro, yra visiškai teisėta, tačiau gali nederėti su kitomis normomis – etikos, moralės, ir tuomet toks aktyvizmas taip pat galbūt sulauks didelio pasmerkimo, o naudos neatneš.

2.2.1. Teisėtumo ribos

Teisė sudaro tik nedidelę dalį socialinių normų. Dar yra etika, moralė, papročiai, tradicijos, geroji arba įprastinė praktika, protingumas, vidutinio žmogaus lūkesčiai ir t.t.

Taip, nebūtina visada būti maloniam, kartais būna neteisėtingų situacijų, sistemų, reiškinių, į kuriuos reikia reaguoti griežtai, ryžtingai, aštriai. Ir vis dėlto tas aštrumas negali būti savitikslis. Kitaip tiesiog rizikuojame įgyti neadekvataus, atgrasaus asmens etiketę, prarasti pasitikėjimą. O juk aktyvumas daug geriau ir stipriau gali keisti tikrovę tada, kai sugrębia telkti, solidarizuoti bendraminčius, o ne juos atbaidyti.

Daug kas nešvenčia Kalėdų, Chanukos ar Id-al-fitro po Ramadano pabaigos, tačiau tai nereiškia, kad reikėtų tapti „grinčiu“ ir „pavogti“ šias šventes iš asmenų, kuriems jos svarbios.

Elgtis bjauriai, nemoraliai, neetiškai gali būti visiškai teisėta. Nes teisė nereglamentuoja tokių dalykų.

Už etikos ir moralės nusižengimus paprastai niekam nekyla teisinė atsakomybė. Pavyzdžiui, nedraudžiama kam nors parodyti liežuvį, paerzinti veido mimikomis, pamėgdžioti kieno nors balsą. Nedraudžiama nepasisveikinti su kaimynais arba kur nors prasmukti be eilės. Tai neužtrauks teisinių bausmių, ir tai neišaina už teisėtumo ribų. Tačiau tai savaime nereiškia, kad aktyvistui užtenka rūpintis vien tik savo elgesio teisėtumu. Elgesys, kuris gali būti plačiai smerkiamas pagal kitas moralės, kultūros, religijos, etikos normas, taip pat gali stipriai pakenkti tiek pačiam žmogui, tiek jo atstovaujamos organizacijos, o kartais gali pakurstyti neigiamus stereotipus apie ištisą visuomeninę grupę. Dėl to dažnai gali būti svarbu ne vien tik pačiam nedaryti smerktinų dalykų, bet ir galbūt aiškiai atsiriboti nuo kitų asmenų daromų smerktinų dalykų, kad tylėjimas kieno nors nebūtų interpretuojamas kaip nebylus pritarimas.

Kita vertus, reikėtų vengti reikalauti iš žmonių būtinai visokiais rezonansiniais klausimais pareikšti nuomonę, arba atsiriboti nuo ko nors. Žmogus turi teisę į minties ir sąžinės laisvę, todėl nuolatinis reikalavimas užimti kokią nors poziciją, ją viešai deklaruoti, skirstyti gyvenimą į „juoda ir balta“ taip pat riboja asmens sąžinės laisvę. Ši laisvė apima ir teisę neturėti nuomonės, arba nereikšti nuomonės. Dažnai nejučia patys parodome nepagarbą šiai teisei, nuolat kvosdami žmones: „Ką galvoji apie šitą? Kodėl dar iki šiol šito neišmetei iš savo draugų? Kodėl neužsidėjai vėliavėlės ant nuotraukos?“ Neužmirškime: niekas neprivalo nieko išpažinti. Priešingu atveju vėl grįžtume į „šventosios inkvizicijos“ laikus.

Darblogiauyratada,kaiasmens elgesysperžengiateisėtumoribas: tuomet susiduriama su civiliniais, administraciniais arba galbūt net baudžiamaisiais teisės pažeidimais, o tai reiškia, kad asmuo gali patirti finansines arba kitokias sankcijas, ar net netekti laisvės.

Taigi labai svarbu įsidėmėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnio reikalavimą: įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Tai yra paprasta taisyklė, būdinga ir kitoms valstybėms, buitine kalba reiškianti tai, jog nederėtų elgtis su kitais taip, kaip nenorėtume, kad būtų elgiamasi su mumis.

Žinoma, aktyvistų veikla dažniausiai yra susijusi su įvairių idėjų sklaida, saviraiška, kitų asmenų (ypač politikų) ir institucijų kritika. Taigi įvairiais pasisakymais ir saviraiškos būdais paprastai metamas iššūkis nusistovėjusiems dalykams ir reiškiniams. Šiuo požiūriu aktyvistai gali būti ganėtinai drąsūs, kadangi saviraiškos laisvė yra labai plati, ji ginama ir pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnį, ir pagal Lietuvos Konstitucijos 25 str. 1 dalį: Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.

Europos Žmogaus Teisių Teismas prieš daugelį metų yra ne kartą išaiškinęs, kad Konvencijos 10 straipsnis saugo ne tik palankiai, pagarbiai ar indiferentiškai priimamą informaciją ir idėjas, bet ir tokias, kurios įžeidžia, šokiruoja arba trikdo. Tokie yra pliuralizmo, tolerancijos ir pažiūrų platumo reikalavimai, be kurių demokratinė visuomenė tiesiog negzistuoja (EŽTT sprendimai byloje Handyside v. UK, 1976; Sunday Times v. U.K., 1979; Lingens v. Austrija, 1986; Oberschilk v. Austrija, 1991; Thorgeir Thorgeirson v. Islandija, 1992; Jersild v. Danija, 1994; Goodwin v. U.K., 1996, ir t.t.)

Lietuvos teismai taip pat ne kartą pažymėjo, kad viešojo asmens kritika, kad ir kokia griežta, kandi, agresyvi ar šokiruojanti ji būtų, yra leistina. Taigi viešo ir privataus asmens garbės bei orumo gynimo ribos skiriasi.

Dėl to viešasis asmuo turi pakęsti ir toleruoti apie jį skelbiamą kritiką (nors ir nevysiškai tiksliai), kuri privataus asmens aspektu galėtų būti vertinama kaip garbės ir orumo pažeidimas. Šiuo atveju, sprendžiant dviejų konstitucinių teisinių gėrių – asmens garbės ir orumo bei saviraiškos laisvės – koliziją, pirmenybė teiktina pastarajam (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-193/2009).

O štai 2018 m. EŽTT nagrinėjo bylą UAB „Sekmadienis“ prieš Lietuvą (Nr. 69317/14), kurioje ginčas kilo dėl religinių jausmų įžeidimo, kai garsus dizaineris panaudojo religinius simbolius reklamoje, t.y. komerciniais tikslais, o ne dėl viešosios diskusijos. Teismas išaiškino, kad ir tai patenka į saviraiškos laisvę, nors tokios saviraiškos apsaugos ribos ir yra siauresnės. Teismas nenustatė pagrindo reklamų vertinti kaip nepagrįstai įžeidžių ar profaniškų, jomis taip pat neska-tinta neapykanta religiniais pagrindais, taip pat jos nebuvo nukreiptos prieš religiją nepateisinamu ar piktnaudžiaujančiu būdu. Be to, teismas, atsižvelgdamas į Lietuvos institucijų suteiktą svarbą aplinkybei, kad apie 100 tikinčiųjų skundė-si dėl byloje nagrinėjamų reklamų, priminė, jog saviraiškos laisvė apima ir idėjas, kurios gali įžeisti, šokiruoti ar trikdy-ti, o pliuralistinėje visuomenėje religiją praktikuojantys as-menys negali pagrįstai tikėtis išvengti bet kokios kritikos. Jie turėtų toleruoti ir priimti jų religinių įsitikinimų paneigimą ir net tokių doktrinų sklaidą, kurios priešiškos jų pačių tikėjimui.

Kita vertus, reikia nepamiršti, kad laisvė reikšti įsitikini-mus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapy-kantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeiž-tu ir dezinformacija (Lietuvos Konstitucijos 25 str. 4 d.)

Taigi naudojantis savo saviraiškos laisve visuomet reikia įvertinti, kokių tikslų tai daroma: ar tai tik kažkieno siauras komercinis tikslas (pvz., prekių reklama), ar tuo siekiama diskutuoti apie visuomenei svarbius klausimus, o galbūt tik-slas tik neigiamas – ką nors įžeisti ar pasityčioti. Tokiu at-veju gali kilti įvairi teisinė atsakomybė, netgi baudžiamoji.

Taip pat reikia įvertinti ir tai, kokie asmenys kritikuo-jami – ar tai vieši asmenys, ar visiškai privatūs asme-nys, nes privačių asmenų negalima viešai užsipulti ta pačia apimtimi, kaip viešų asmenų (pvz., žr. Visuomenės informavimo įstatymą dėl viešo asmens apibrėžimo).

Svarbus ir saviraiškos pobūdis bei mastas – saviraiška negali virsti aiškiomis patyčiomis ar šmeižtu, neapykantos kurstymu, grasinimais susidoroti, nes už tai irgi gresia teisinė atsakomybė.

Saviraiška neretai būna susijusi su kitos svarbios laisvės – susir-inkimų laisvės – įgyvendinimu. Šią laisvę garantuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 11 straipsnis, Lietuvos Konstitucijos 36 straipsnis (negalima draus-ti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus.)

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra išaiškinęs, kad tikra ir veiksminga pagarba asociacijos ir susirinkimų laisvei negali būti sumažinta iki valstybės pareigos netrukdyti rengti taikius susitikimus, t. y. įgyvendinant su-sirinkimų laisvę valstybei kyla ne tik negatyvi pareiga netrukdyti šios laisvės praktiniam įgyvendinimui, tačiau ir poz-ityvi pareiga užtikrinti realią galimybę pasinaudoti šia laisve.

Ši valstybės pareiga ypač svarbi nepopuliarių pažiūrų ar priklausantiems mažumoms asmenims, nes jie yra labiau pažeidžiami (EŽTT 2007 m. gegužės 3 d. sprendimas byloje Nr. 1543/06 Bączkowski ir kt. prieš Lenkiją (64 punktas), 2010 m. spalio 21 d. sprendimas byloje Nr. 4916/07, 25924/08, 14599/09 Alekseyev prieš Rusiją (70 punktas).

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, remdamasis ir EŽTT praktika, taip pat yra apgynęs susirinkimų laisvę, pvz., dėl eitynių už lygybę Kaune 2021 metais (LVAT 2021 m. rugsėjo 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-3907-556/2021).

Tačiau susirinkimų laisvė taip pat nėra absoliuti, ją įgyvendinant reikia laikytis įstatymuose nustatytų sąlygų. Lietuvoje jos įgyvendinimo tvarką reglamentuoja Susirinkimų įstatymas. Jis skirtas tiek pavienių žmonių akcijoms, tiek grupiniams susirinkimams. Pavyzdžiui, įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje reikalaujama, kad susirinkimo organizatoriai laisva forma praneša merui arba jo įgaliotam savivaldybės administracijos direktoriui apie organizuojamą susirinkimą, kuriame dalyvaus ne daugiau kaip 15 žmonių. Arba, pvz., įstatymo 4 str. 3 dalyje reikalaujama, kad susirinkimai ar pavienio asmens akcija prie Lietuvos Respublikos Seimo, Respublikos Prezidento kanceliarijos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir teismų pastatų gali būti organizuojami ne arčiau kaip 75 metrai.

Taigi atliekant tam tikrus viešus aktyvizmo veiksmus Lietuvoje, reikia susipažinti su atitinkamus klausimus reglamentuojančiais įstatymais ir teisės aktais.

Patikimiausia būtų jų ieškoti oficialioje elektroninėje sistemoje – teisės aktų registre³. Reikia įsitikinti, kad surastas įstatymas ar teisės aktas yra galiojantis, be to, atsiversti vėliausią, galiojančią jo redakciją.

Be to, Lietuvoje galioja ir Europos Sąjungos teisė, todėl ir ja dera pasidomėti prieš imantis kokių nors veiksmų. Pavyzdžiui, nesilaikant Bendrojo duomenų apsaugos reglamento⁴, rizikuojama pažeisti asmens privatumą ir taip užsitraukti teisinę atsakomybę.

Europos Sąjungos teisės aktų, ES Teisingumo Teismo praktikos taip pat patartina ieškoti oficialioje svetainėje⁵.

³ Lietuvos Respublikos elektroninis teisės aktų registras: <https://e-tar.lt/portal/index.html>

⁴ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendras duomenų apsaugos reglamentas) – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>

⁵ Oficiali Europos Sąjungos teisės svetainė: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

2.2.2. Atsakomybės rūšys

Priklausomai nuo veiksmų (neveikimo) pobūdžio, asmeniui gali kilti civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė, o kartais – ir kelios atsakomybių rūšys iškart. Pavyzdžiui, padarius nusikalstamą veiką (baudžiamoji atsakomybė), tuo pačiu gali kilti ir civilinė atsakomybė, jeigu bus priteistas žalos atlyginimas.

Civilinė atsakomybė kyla tais atvejais, kai nesilaikoma savo įsipareigojimų pagal sutartį. O jeigu jokios sutarties nėra, bet pažeidžiama asmens bendroji pareiga laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis), tai toks pažeidimas vadinamas deliktu. Dažniausiai civilinė atsakomybė gali būti susijusi su pareiga atlyginti padarytą turtinę ar neturtinę žalą.

Pavyzdžiui, jeigu naudojantis savo saviraiškos teise yra persitengiama, viešai išsityčiojama iš asmens, pažeminama jo garbė ir orumas, arba paskleidžiama kažkokia tikrovės neatitinkanti informacija, teismas gali priteisti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą. Žalos vertinimo kriterijai būna įvairūs, pvz., gali būti atsižvelgiama, ar sukelti pažeidimai buvo žymūs, labai skaudūs, ar jie pakenkė profesinei karjerai ir t.t. Be to, jeigu pažeidimas padarytas privataus asmens atžvilgiu, neturtinės žalos priteisimo tikimybė didesnė. O jeigu abi ginčo šalys yra vieši, gerai visuomenėje žinomi asmenys, teismai dažnai nusprendžia, kad pripažinimas, jog atsakovo paskleisti teiginiai apie ieškovą neatitinka tikrovės ir žemina jo garbę bei orumą, arba įpareigojimas atsakovui paneigti ginčo teiginius yra pakankama satisfakcija, ir piniginė kompensacija už neturtinę žalą gali būti ir nepriteisiama (pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-197-421/2022).

Svarbu nepamiršti, kad pralaimėjus bylą teisme, papildomai gali tekti padengti ir teismo bei advokatų išlaidas, kurios neretai gali viršyti ir paties ginčo sumą.

Administracinė atsakomybė yra kur kas griežtesnė. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 23 straipsnyje nustatyta, kad už administracinius nusižengimus gali būti skiriamos tokios nuobaudos: įspėjimas, bauda, viešieji darbai.

Be to, papildomai gali būti skiriamos ir administracinio poveikio priemonės (ANK 27 straipsnis): specialiosios teisės atėmimas, turto konfiskavimas (konfiskuojamas tik tas turtas, kuris buvo administracinio nusižengimo įrankis, priemonė, dalykas ar įstatymų uždraustos veikos rezultatas), įpareigojimas dalyvauti atitinkamose elgesio korekcijos programose ar kursuose, draudimas lankytis viešosiose vietose vykstančiuose renginiuose.

Be to, jeigu administraciniu nusižengimu padaroma žala, tai papildomai gali būti reiškiamas ir civilinis ieškinys dėl jos atlyginimo.

Pavyzdžiui, ANK 494 str. 1 dalyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo pažeidimas užtraukia baudą nuo vieno šimto keturiasdešimt iki šešių šimtų eurų. Už nusižengimus gali būti papildomai skiriamas draudimas lankytis viešosiose vietose vykstančiuose renginiuose nuo vieno mėnesio iki aštuoniolikos mėnesių (žinoma, kiekvienu atveju dėl nuobaudos tikslaus dydžio pagal bylos individualias aplinkybes sprendžia teismas).

Aktualu ir tai, kad pagal ANK 507 straipsnį valstybės politiko, valstybės pareigūno, valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens garbės ir orumo pažeminimas, reiškiamas raštu, žodžiu, gestais, įžeidžiančiu, įžūliu, provokuojančiu ar kitokiu elgesiu, užtraukia baudą nuo penkiasdešimt iki trijų šimtų eurų.

Neseniai Administracinių nusižengimų kodeksas papildytas nauju 5071 straipsniu: fizinio asmens, kuris pagal įstatymų ir (ar) viešojo administravimo subjektų nustatytus reikalavimus paslaugų gavėjui teikia socialines, švietimo, sveikatos priežiūros, kultūros ir (ar) kitas valstybės ar savivaldybių garantuojamas ir visuomenės nariams vienodai prieinamas paslaugas, garbės ir orumo pažeminimas, reiškiamas raštu, žodžiu, gestais, įžeidžiančiu, įžūliu, provokuojančiu ar kitokiu elgesiu, užtraukia baudą nuo penkiasdešimt iki trijų šimtų eurų. Taigi įžeidus ar pažeminus gydytoją, mokytoją, socialinį darbuotoją ir pan., gali tekti atsakyti ir administracine tvarka. Žinoma, tai niekaip neriboja teisės sąžiningai kritikuoti tokius asmenis, kad ir aštriomis priemonėmis.

Atkreiptinas dėmesys ir į ANK 481 straipsnio 1 dalį, pagal kurią necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose, įžeidžiamas kibimas prie žmonių, kiti tyčiniai veiksmai, kuriais siekiama pažeisti viešąją tvarką ir žmonių rimtį, užtraukia baudą nuo trisdešimt iki vieno šimto keturiasdešimt eurų. Taigi aktyvizmas neturėtų pavirsti tiesiog savitiksliu viešosios tvarkos trikdymu.

Galiausiai baudžiamoji atsakomybė yra pati griežčiausia. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42 ir 43 straipsnius, bausmių rūšys yra viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, laisvės atėmimas, o juridiniams asmenims gali būti skiriamas ir veiklos apribojimas ar likvidavimas.

Be to, gali būti papildomai skiriamos įvairios baudžiamojo poveikio priemonės (uždraudimas naudotis specialia teise, viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, turto konfiskavimas ir t.t.), be to, teismas gali skirti papildomus įpareigojimus, teigiamai veikiančius asmens elgesį (BK 67, 75 straipsniai).

Taigi užsiimant aktyvistine veikla, svarbu neperžengti įstatymo ribų, kad nepaaiškėtų, jog iš pažiūros nekaltai atrodanti veikla tapo nusikaltimu. Tarkime, pagal BK 167 straipsnį už neteisėtą informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimą baudžiama viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

Šiuo požiūriu reikėtų dar kartą priminti Bendrojo duomenų apsaugos reglamento reikalavimus. Pagal Reglamento 6 straipsnį, duomenų tvarkymas yra teisėtas tik tuo atveju, jeigu taikoma bent viena iš reglamento sąlygų, paprastai tai yra atvejis, kai (a) duomenų subjektas davė sutikimą, kad jo asmens duomenys būtų tvarkomi vienu ar keliais konkrečiais tikslais, arba (b) tvarkyti duomenis būtina siekiant įvykdyti sutartį, kurios šalis yra duomenų subjektas, taip pat kai kuriais kitais atvejais. Be to, svarbu nepamiršti, kad pagal Reglamento 9 straipsnį, draudžiama tvarkyti asmens duomenis, atskleidžiančius rasinę ar etninę kilmę, politines pažiūras, religinius ar filosofinius įsitikinimus ar narystę profesinėse sąjungose, taip pat tvarkyti genetinius duomenis, biometrinius duomenis, siekiant konkrečiai nustatyti fizinio asmens tapatybę, sveikatos duomenis arba duomenis apie fizinio asmens lytinį gyvenimą ir lytinę orientaciją, išskyrus, kai asmuo davė sutikimą, ir kai kuriasi kitais atvejais. Pagal BDAR 7 straipsnį, kai duomenys tvarkomi remiantis sutikimu, duomenų valdytojas turi galėti įrodyti, kad duomenų subjektas davė sutikimą, kad būtų tvarkomi jo asmens duomenys.

Svarbu prisiminti, kad pagal BK 154 straipsnį tas, kas per visuomenės informavimo priemonę paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, arba šmeižė asmenį, neva šis padarė tyčinį nusikaltimą, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Taigi vykdant aktyvistinę veiklą svarbu neapkalinti žmonių nebūtais dalykais, nepriklausomai nuo to, kaip smarkiai galbūt jų nemėgstate.

Be to, jeigu viešojoje tvarka pažeidžiama ypač smarkiai, tai gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę pagal BK 284 straipsnį: tas, kas viešojoje vietoje įžūliu elgesiu, grasinimais, piktybiškai tyčiodamasis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

Tai yra tik keletas aktualesnių pavyzdžių iš kodeksų, tačiau vykdant aktyvistinę veiklą svarbu suprasti paprastą principą, jog tikslas negali pateisinti bet kokių priemonių, ir mūsų elgesio ribos yra ten, kur prasideda kitų asmenų teisės ir laisvės. Ne ką mažiau svarbu prisiminti, jog kiekvienam aktyvistui reikia šviestis, be kita ko, ir teisės klausimais, nes įstatymo nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia.

2.3. Patarimai aktyvistams, kaip nesuklupti

2.3.1. Šaltinių ir informacijos tikrinimas

Melagienos ir iškreipta informacija sklinda labai greitai, ypač, jeigu gerai skamba. Retas žino, kad Makiavelis savo kūrinyje „Valdovas“ nėra parašęs dažnai jam priskiriamos frazės „tikslas pateisina priemones“. Iš tiesų, kūrinio XVIII skyriuje yra pasakyta, kad „visų žmonių, o ypač valdovų, veiksmai vertinami pagal rezultatus“, o tai, žinoma, visai ne tokia pati mintis.

Dar mažiau kas žino, jog Europos žmogaus teisių konvencijos 12 straipsnio tekstas į lietuvių kalbą išverstas neteisingai: „Vyrai ir moteris, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ...“ O iš tiesų originaliomis anglų ir prancūzų kalbomis yra parašyta daugiskaita, kaip, beje, ir vertimuose į kitas kalbas³ : „vyrai ir moterys ... turi teisę tuoktis“. Taigi pagal Konvenciją tikrai nereikalaujama, kad sutuoktiniai būtų skirtingų lyčių, o tik pabrėžiama lyčių lygybė santuokoje.

Dirbtinio intelekto įsigalėjimo laikais kurti klastotes su „deep fake“ technologijomis – dar lengviau. Todėl aktyvistai turėtų ypač kruopščiai tikrinti savo informacijos šaltinius, įvairias citatas, pirmiausia palyginti jas su originaliais šaltiniais. Ne kartą ir Lietuvos politikams bei Seimo nariams teko atsiprašinėti dėl pernelyg skubotai paskelbtų pareiškimų savo socialinių tinklų paskyroje, prieš tai neįsigilinus į faktus.

³ Konvencijos tekstas oficialioje Europos Tarybos svetainėje skirtingomis kalbomis: <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>

2.3.2. Įrodymų fiksavimas

Kuo rimtesni pareiškimai ar kaltinimai, tuo stipresni turi būti įrodymai. Pavyzdžiui, pagal Civilinio kodekso 2.24 str. 1 dalį preziumuojama, jog paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, kol juos paskleidęs asmuo neįrodo priešingai. Visuomenės informavimo įstatymo 22 str. 11 dalyje taip pat draudžiama skelbti nepagrįstus, nepatikrintus, faktais neparemtus kaltinimus, nustatyta pareiga neiškraipyti teisingos, nešališkos informacijos bei nuomonių.

Taigi aktyvistams visais atvejais rekomenduojama išsaugoti savo skleidžiamų dalykų įrodymus ir pagrindimus: atsisųsti šaltinius, kurie cituojami, žiniasklaidos straipsnius ar pranešimus (ir jų nuorodas), kuriais remiamasi, pasidaryti kritikuojamų dalykų ekrano nuotraukas (angl. printscreen), su datomis ir kitais rekvizitais, fotografuoti ir filmuoti aktualius įvykius ir aplinkybes, išsaugoti svarbią korespondenciją (net ir socialinių programėlių ar SMS žinutės gali būti įrodymais teisme). Ginčo atvejais tie įrodymai bus aukso vertės.

2.3.3. Naudos ir žalos balanso vertinimas

Nėra veiksmo be pasekmių, ir niekada nebus taip, kad visi būtų patenkinti tuo, kas daroma. Pavyzdžiui, galbūt susidarys situacija, kai nesutiksime su tuo, kaip draugiška organizacija atsiliepia apie tam tikrą reiškinį ar įvykį, bet juk nebūtina dėl to deginti tiltų ir su aršia kritika viešai užsipulti savo kolegų. Verta pagalvoti, galbūt galima pastabas perduoti švelnesnėmis priemonėmis ar privačiai. Arba galbūt kokia nors planuojama akcija yra tiek įžūli ir pavojinga, kad jos sukeltas rezonansas ir galimas pasmerkimas nusvers bet kokias tikėtinas naudas. Visuomet reikia įvertinti, ką galima pasiekti savo veiksmais, kokia to potenciali nauda, ir kokios kyla rizikos.

O pasikarščiaavę žmonės neretai priima impulsyvius, emocinius sprendimus, kurių vėliau gailisi. Tad niekad nepriimkite svarbių sprendimų tuoj pat, supykę – pirmiausia išsimiegokite, atidėkite tai kitai dienai, kai mintys bus susigulėjusios, ir kai vėl veiks protas, o ne tulžis.

2.3.3. Naudos ir žalos balanso vertinimas

Nėra tokių, kurie išmano viską, ar nedaro klaidų, tačiau mokytis vis tiek verčiau iš svetimų klaidų. Žmonės, kurie aktyvizmu užsiima daugelį metų, turi vertingos patirties ir gali patarti, kaip tą patį dalyką pasiekti greičiau, lengviau, su mažesnėmis sąnaudomis ir galbūt išvengiant apmaudžių žioplumų. Visuomet verta pasidalinti savo mintimis su kitais žmonėmis – „nevyriausybininkais“, bičiuliais, specialistais, netgi visai kitų sričių atstovais. Šviežias žvilgsnis iš šalies parodo tai, ko nepamato mūsų atbukęs protas. Savo klaidas pamatyti visada sunkiausia. O kartais iš pokalbio paaiškėja, kad kitas žmogus jau yra praėjęs tokį kelią ir gali parodyti lengvą išeitį. Nežinoti nėra gėda, nes išmintis yra kukli. Gėda tik neišmanėliui, kuris iš puikybės krečia niekus, užuot kreipęsis patarimo.

2.3.5. NVO pagalba

Mažai patyrusiems ir norintiems išmėginti savo jėgas nevyriausybinių organizacijos gali būti puiki pradžia. Savanorystė jose atveria daug naujų galimybių ir suteikia puikių patirčių. Neretai NVO sektoriuje dirba ir puikių specialistų, kurie gali suteikti neįkainojamų žinių ir patarimų. Be to, jos gali paremti ir savo ištekliais bei ryšiais.

2.3.6. Anonimiškumas ar viešumas?

Kadai apie „neužmiršamas patirtis“ kalbėjo romantikai ir nuotykių ieškotojai. Būdavo smagu klausytis jų prisiminimų, saugomų daugiausia tik jų pačių atmintyje. Interneto amžiuje tinklas, serveriai, sistemos, „debesys“ ir t.t. neužmiršta nieko. Viskas, ką nuveikiame, paskelbiame, gali tapti amžina gėda arba amžina šlove. Tačiau ištrinti to taip lengvai nepavyks, nepaisant vis stiprėjančių diskusijų apie „teisę būti užmirštam“. Todėl aktyvistas turi apsispręsti, ar nori veikti anonimiškai, taip išsaugodamas savo privatumą, išvengdamas nepageidaujamo, nemalonaus dėmesio sau, savo šeimai, ar visgi imtis viešų veiksmų. Kartą tapus viešu asmeniu, tikėtina, kad kelio atgal nebebus, todėl būtina pasverti su viešumu susijusias rizikas. Perteklinis dėmesys gali būti ne tik nemalonus – jis gali lemti ir smurto protrūkių, patyčias, „memų“ plitimą, varginti emociškai. Viešas asmuo nesinaudoja tokia plačia teisine apsauga kaip privatus. Todėl žmogaus vieša veikla gali sulaukti ne tik teigiamo dėmesio, bet ir kritikos lavinų, ir nuo to pasislėpti greičiausiai nepavyks. Tad gerai pagalvokite prieš atskleidami savo tapatybę ar kitus asmens duomenis, įvertinkite, ar viešas aktyvizmas tikrai jums tinka.

2.3.7. Kategoriškumo vengimas

Pasaulyje nėra nieko tik juoda ar balta. Visada svarbu išklaustyti įvairių nuomonių, suprasti ir savo oponentų motyvus, taip pat priežastis, dėl kurių vyksta vieni ar kiti dalykai. Nedera skubėti griauti vadinamųjų „Čestertono tvorų“, kol gerai neišsiaiškinta, kodėl jos pastatytos ir kas bus jų nelikus. Nepamirškite, kad neretai su savo oponentais gali tekti ir bendradarbiauti atskirais klausimais, kas ypač ryšku politikoje, teisėkūroje.

O bendradarbiavimas vargu ar bus įmanomas, jeigu bus sudeginti visi tiltai, priešekėta bjaurių dalykų vieni kitiems. Bet kuriuo atveju, visuomet aukščiau vertinami mandagūs, dalykiški žmonės, o ne rėksniai ir karštakošiai. Ir patys tikriausiai prisimename, kad kur kas mažiau esame linkę daryti dalykus, kuriuos kas nors mums rėkia į ausį, net jeigu tie dalykai galbūt yra ir neblogi. Tiesiog tada kyla noras priešintis, o ne bendradarbiauti.

Svarbu ir daugiau klausytis kitų, iš jų mokytis, nesidėti visažiniu. Tie, kas skuba su išvadomis, dažniau klysta ir būna paskui priversti atsiprašyti dėl pasikarščiavimo.

2.3.8. Nebijoti klysti

Nepaisant visų atsargumo priemonių, patarimų, konsultacijų, vis tiek neišvengiamai bus padaryta klaidų. Nereikia dėl jų sau priekaištauti. Kvailys yra ne tas, kas neklysta, o tas, kas klaidas kartoja, iš jų nesimokydamas. Tačiau klaidų neigiamą poveikį galima sumažinti įvairiomis apsidraudimo priemonėmis: visuomet reikia iš anksto pagalvoti apie tai, kokios problemos gali iškilti, apsvarstyti atsarginį planą, jeigu kartais viskas vyktų ne pagal sumanymą ar pakryptų blogiausia linkme. Visuomet reikia pasiruošti blogiausiam.

2.3.9. Gerbti kitų laiką ir darbą

Punktualumas yra mažiausia, ką galima padaryti. Tačiau dar svarbiau nepalikti neužbaigtų darbų. Jeigu pasižadėjote, kad kažką padarysite, negalite to atšaukti be ypač svarbios priežasties, nes kiti žmonės investuoja savo laiką ir pastangas, planuoja gyvenimą.

Nepadarytas ar atšauktas paskutinę minutę darbas gali sugriauti svarbų projektą, renginį ar didį dalyką kitiems, o tuo pačiu bus visiškai sugriautas ir pasitikėjimas tokiu žmogumi. Tad geriau iš karto atsisakyti kvietimų ir pasiūlymų, dėl kurių nesate tikri, užuot kėlę nepagrįstus lūkesčius.

2.3.10. Prašyti pagalbos – bet ir ją vertinti

Pritrūkti gali ne tik žinių, bet ir kitų išteklių – finansų, laiko, darbo rankų. Pripažinti savo ribotumą yra labai žmogiška, kadangi bendra gerovė neįmanoma be solidarumo ir vienas kito papildymo. Blogiausia, kas gali nutikti paprašius pagalbos – bus pasakyta „ne“. Tačiau tas, kas nepiktnaudžiauja tokiais prašymais, kas ir pats mainais atsiliepia į kitų pagalbos prašymus, kur kas dažniau sulauks teigiamo atsakymo. Nereikia apkrauti savęs visomis atsakomybėmis, ypač darbais, kurių nepavyks greitai išmokti ir atlikti gerai. Pas ką devyni amatai, pas tą dešimtas – badas.

Taip pat svarbu parodyti dėkingumą ir įvertinti pastangas tų žmonių, kurie jums padeda, ypač nemokamai. Labai apmaudu įdėjus nemažas pastangas išgirsti: „ai, man nebereikia“ arba „aš nebenoriu tamedalyvauti“. Tokios situacijos dažnos ilgalaikiuose projektuose, strateginėse bylose, kai jų dalyviai pavargsta, aptingsta ir nebenori tęsti prisiimtų įsipareigojimų. Jeigu nereikia, nenorit, tai ir neprašykit, nepradėkit, nes kitą kartą vietoje pagalbos galite gauti avansinio mokėjimo sąskaitą už paslaugas.

3. POVEIKIO PRIEMONIŲ PAVYZDŽIAI

3.1. Apie klasifikacijų įvairovę

Bet kokia sąveika su kitu žmogumi neišvengiamai daro poveikį. Su kuo nors pasidalijus mintimi praturtėja abu: dabar kiekvienas turi po mintį, kuri aplimpa unikaliomis to kito žmogaus asociacijomis, kilusiomis iš jo ypatingų patirčių. Taigi iš esmės bet koks žmogaus veiksmas ar neveikimas gali būti poveikio priemonė. Tai gali kelti nerimą: tai ką daryti, ko imtis, jeigu pasirinkimas – beribis? O tuo pačiu tai – didžiulė kūrybinė laisvė, leidžianti kiekvienam nueiti unikalų kelią.

Toliau pateikiama pavyzdinė klasifikacija toli gražu nėra išsami, bet ji padeda aiškiau pamatyti, kokie platūs yra pasirinkimų horizontai. Taigi priemonės, kaip galima paveikti kitus, keisti pasaulį, gali būti skirstomos taip:

- Individualios ir kolektyvinės: pagal tai sprendžiama, ar aktyvistas linkęs veikti vienas, ar kartu su komanda. Be to, kai kurie žmonės labiau mėgsta kalbėti prieš didelę auditoriją, o kiti – dirbti individualiai artimesnėje aplinkoje;
- Virtualios ir fizinės: priklausomai nuo asmenybės tipo, vieniems yra priimtinesnis jaukus pokalbis prie kavos, gyvas ryšys, o kiti labiau linkę kurti skaitmeninę medžiagą ir bendrauti per nuotolį, per socialinius tinklus, galbūt netgi be jokio tiesioginio kontakto;
- Pagal teritorinę aprėptį jos gali būti vietinės (pokalbis šeimos rate ar namo gyventojų susirinkimas), rajoninės (apimančios platesnę gyvenvietės ar miesto bendruomenę), regioninės (apimančios keletą skirtingų rajoninių centrų), nacionalinės (visos valstybės mastu) ar net tarptautinės;

- Pagal atvirumą jos gali būti privačios (pvz., renginys siauram kvietinių ratui) ir viešos (dalyvauja visi norintys);
- Pagal savo turinio pobūdį: teisinės, ekonominės, politinės, socialinės, kultūrinės, meninės ir t.t.

Šių skirstymų gali būti šimtai, tačiau jie parodo, kad kiekvienas gali pasirinkti sritį ar veiklos būdą, kuris atitinka tiek asmenų kompetencijas, tiek psichologinį tipą. Žmogus, gabus menui, gali imtis kultūrinių ir kūrybinių veiklų, uždaresnis žmogus gali susitelkti į asmeninio, nekontaktinio pobūdžio priemones, o galbūt drąsus oratorius gali imtis politinių veiklų ir mitingų. Tačiau didžiausias efektas būna tada, kai skirtingų gabumų ir sričių žmonės susitelkia į grupę ir pastiprina vienas kitą, padengdami platų spektrą kompetencijų.

3.2. Į save nukreiptos priemonės

Žmogus, norintis keisti pasaulį, turėtų pirmiausia keisti save. Pasėk mintį, užderės veiksmas, iš veiksmo kils įprotis, iš įpročio – būdas, o būdas nulems likimą³. Taigi mūsų pačių savybės, gabumai, vertybės, rodomas pavyzdys, veikimo būdas turi didžiulę reikšmę. Geras aktyvistas turėtų būti pasiryžęs mokytis ir tobulėti, nesidėti visažiniu ir atsakingai vertinti kiekvieną savo žingsnį. Taigi prieš pradėdamas savo viso gyvenimo žygį, keisdamas pasaulį ir kitus žmones, aktyvistas pirmiausia turėtų sąžiningai pasižiūrėti į save per neiškreiptą veidrodį ir uoliai taikyti sau visa tai, ko tikisi iš kitų.

³ Tiksliai nežinoma, kas šios minties autorius, vienas iš galimų variantų – vyskupas Beckwaith, 1885.

3.2.1. Asmeninių savybių ugdymas ir švietimas(is)

Kuo daugiau žmogus moka, išmano, kuo daugiau patyrė, tuo nuosaikesnis bus jo vertinimas, sklandesnis darbas, nes toks žmogus gebės geriau suprasti kitus. Akiratį puikiai praplečia kelionės ir pasaulio pažinimas, kas, beje, padeda kovoti ir su stereotipais³. Dar 2006 m. Europos Komisija pabrėžė⁴, kad būtina mokytis visą gyvenimą – nuo ikimokyklinio iki pensinio amžiaus, kadangi švietimas, be kita ko, prisideda prie bendro kultūrinio pagrindo visuomenėje išsaugojimo bei atnaujinimo ir pagrindinių socialinių ir pilietinių vertybių, pvz., pilietybės, lygybės, tolerancijos ir pagarbos, mokymosi.

3.2.2. Darymas ir nedarymas

Pokytį galima sukelti ne tik aktyviais veiksmais, bet ir pasyvumu, pvz., atsisakymu daryti blogus dalykus, dalyvauti neigiamuose procesuose. Nesutikimas dalyvauti korupcinėse veiklose, nepiktnaudžiavimas savo padėtimi ir teisėmis ar privilegijomis, neprisidėjimas prie patyčių ir t.t. taip pat gali turėti didelę reikšmę. Žmonės, netgi vaikai tokį išskirtinį, geresnį elgesį pastebi geriau nei mums atrodo. Ne kartą teko girdėti pastabą, „o kodėl nekalbi kaip visi, ko nesikeiki?“ Ir visai nebūtina pulti teisintis ar pasiaiškinti – galima ugdyti įgūdį perspirti kamuolį į kitą aikštės pusę, ir tam puikiai tinka atsakyti klausimu į klausimą, pvz., „o kodėl TU elgiesi kaip kiti?“

³ Oscar Wilde: „Travel improves the mind wonderfully, and does away with all one's prejudices“ (iš pasakos „The Remarkable Rocket“ rinkinyje „The Happy Prince and Other Tales“, 1888).

⁴ Europos Komisijos ir Tarybos rekomendacija 2006/962/EB: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006H0962>

Taigi pakeisdami savo pačių elgesį, atsisakydami daryti neigiamus dalykus, ne tik tobuliname save, bet ir darome netiesioginį auklėjamąjį poveikį aplinkiniams.

3.2.3. Psichinės sveikatos puoselėjimas

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, kas septintas 10-19 m. amžiaus jaunuolis (paauglys) susiduria su psichikos sutrikimais, o psichikos sveikatos iššūkių ignoravimas lemia tai, jog ir suaugus nepavyksta gyventi visavertiško gyvenimo³.

Nederėtų imtis veiklos, kuri žmogui psichologiškai nepakeliamą. Tai, kas žmogų kankina ir žaloja, tikriausiai nėra jo pašaukimas. Jausdamas, kad negali peržengti per save, per emocijas, aktyvistas gali rinktis alternatyvius poveikio būdus, nesusijusius su tiesioginiais „susirėmimais kaktomis“ tarp oponuojančių stovyklų. Ne kiekvienas turi būti karys, ar vedlys, ar herojus. Bet kiekvienas gali rasti tinkamą užsiėmimą ir vietą. Kita vertus, nederėtų tikėtis, kad pasaulis ir aplinkiniai bus visada švelnūs ir malonūs su mumis. Taigi ugdyti tam tikrą psichologinį atsparumą gyvenimo sunkumams, iššūkiams ir nelaimėms labai svarbu, jei reikia – ir su specialistų pagalba. Aktyvistas turi būti pasirengęs ir nemaloniems, sukrečiantiems įvykiams.

³ PSO 2021-11-07 pranešimas apie paauglių psichologinę sveikatą: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health/>

3.2.4. Fizinės sveikatos puoselėjimas

Kartais užmirštama, jog psichologinė ištvermė tiesiogiai susijusi ir su fizine. Puikus to pavyzdys – profesionalūs šachmatininkai: aukščiausio lygio žaidėjai aktyviai fiziškai sportuoja, kad galėtų išlaikyti nuolatinę psichologinę įtampą šiame intelektualiai alinančiame žaidime.

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, daugiau nei 80 proc. viso pasaulio paauglių nebuvo pakankamai fiziškai aktyvūs (rekomenduojama norma – bent viena fizinio aktyvumo valanda per dieną)³. Lietuvos jaunuoliai iki covid-19 pandemijos buvo dar pasyvesni: Lietuvos higienos instituto duomenys rodo, kad pakankamai fiziškai aktyvūs buvo vos 13,6 proc. mokyklinio amžiaus vaikų⁴. Pandemijos metu namisėdų tik padaugėjo. Taigi derėtų per daug neužsisklęsti namuose, juk žmogui reikalingas ne tik pakankamas aktyvumas, kas gerina sveikatą ir nuotaiką, bet ir pakankamas gyvas kontaktas su kitais, nes taip užmezgamos naudingos pažintys, plėtojami socialiniai ryšiai. Sudėtinga įsivaizduoti labai pasyvų aktyvistą.

³ PSO 2019-11-22 pranešimas apie paauglių fizinio aktyvumo tyrimą: <https://www.who.int/news/item/22-11-2019-new-who-led-study-says-majority-of-adolescents-worldwide-are-not-sufficiently-physically-active-putting-their-current-and-future-health-at-risk>

⁴ Higienos instituto VSTC VSTS Mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo tyrimas, 2020 m., rodiklių suvestinė-ataskaita, 2 versija (2020-12-30). <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/HI-Vaikų-2020.pdf>

3.2.5. Teigiamų įpročių puoselėjimas

Apsižvalgykime aplink, įsižiūrėkime į asmenis, kurie už mus gerokai vyresni. Galima palyginti save su jais – ne tik pagal išvaizdą, bet ir gyvenimo būdą, pasiekimus. Daug ką dabar tuose žmonėse tikriausiai kritikuojame: gal nepatinka išvaizda, gal perteklinis burbėjimas, pasyvumas, pesimizmas. Tačiau nemaža tikimybė, kad po keliasdešimties metų ir patys galime tapti į kai kuriuos labai panašūs, jeigu šiandien pat neimsime keisti savo kasdienių gyvenimo įpročių. Nepamirškime: esame ne tai, ką darome porą savaitių, bet tai, ką darome nuolat. Ir ši taisyklė galioja ne tik mūsų fiziniams gebėjimams, bet ir bendravimui, stereotipų formavimuisi, optimistiniam požiūriui, darbo etikai. Norėdami šviesesnio, pozityvesnio gyvenimo, turime nuolat puoselėti savo minčių ir veiksmų higieną. Ir, žinoma, semkimės įkvėpimo iš vyresnių žmonių, kurie gyvena visavertišką aktyvų gyvenimą, derindami senėjimo procesus su savo plačiais užmojais. Amžius susijęs su daug stereotipų, kurių nederėtų puoselėti, bet savo pavyzdžiu juos paneigti.

3.2.5. Teigiamų įpročių puoselėjimas

Bet kuris gali pasakyti, kad yra „už visa, kas gera, ir prieš visa, kas bloga“. Tačiau daug sunkiau sugalvoti, kokio aktyvizmo imtis, kad iš tikrųjų būtų naudos, kad ateityje nebūtų gėda dėl savo veiksmų. Istoriją kuriame dabar, ir po daugelio metų nepavyks pasiteisinti, kad „taip dariau, nes visi taip darė“. Todėl svarbu išmokti nepasiduoti populiarumo bangoms, išmokti ginti savo principus, vertybes, tiesą, nepopuliarias idėjas, nepaisant to, kaip norėtusi čia ir dabar būti „savam“, „šauniam“, „prie chebros“ ir t.t. Populiari idėja ar dalykas nebūtinai yra savaime dėl to blogi, bet tai nereiškia ir savaiminio jų gerumo.

Internetas nieko neužmiršta, ir daugelis mūsų veiksmų, komentarų, saviraiškų nugula į bekraštį skaitmeninį archyvą. Todėl tie, kas bet kokia kaina siekia dėmesio savo išsišokimais (ypač, kai kėsিনamasi į turtą, į pripažintą vertę turinčius objektus, į kitų žmonių orumą), gauna trumpalaikio žinomumo, kuris vėliau gali išlikti kaip neužmirštama gėda. Piktadarysčių ir narcisizmo pritrauktas dėmesys nėra tvarus, ir tik atgraso nuo tų minčių ir žinučių, kurias mėginama paskleisti. Pavyzdžiui, abejotina, ar judrių gatvių blokavimas ar meno šedevrų naikinimas bent kiek padėjo pristabdyti klimato kaitą ar įveikti skurdą. Tikra ir vertinga šlovė seka paskui gerus darbus ir iškilus nuopelnus. Taigi kova už teises ir laisves nėra savitiksle – būtina užtikrinti, kad sukeliama žala nepaneigtų pačios kovos, nepažeistų kitų teisių ir laisvių.

3.3. Į kitus nukreiptos priemonės

Mokymasis, tobulėjimas vyksta visą gyvenimą. Taigi akivaizdu, kad aktyvistas lygiagrečiai taiko tiek į save nukreiptas poveikio priemones, tiek ir daro poveikį aplinkiniams, neužmiršdamas, kad iš savęs visuomet reikia reikalauti šiek tiek daugiau.

Toliau pateikiamas pavyzdinis, visiškai neišsamus sąrašas to, ką galima veikti vienam, o ką – neformalioje grupėje ar gerai organizuotoje komandoje. Kaip minėta, pasirinkimų laisvė yra beribė, ir ši knygelė tik skatina veikti ką nors, užuot buvus neveikliam ir viskuo nepatenkintam bambekliui.

3.3.1. Ką galima daryti vienam?

Pavienio žmogaus veiksmai gali būti labai paveikūs, ypač, jeigu panašius veiksmus atlieka tūkstančiai tokių pavienių žmonių. Toks veikimo būdas tinka uždaresniems žmonėms, taip pat tiems, kurie dėl įvairių priežasčių (įskaitant saugumą) nori išsaugoti anonimiškumą.

Visiškai anonimiškos priemonės galėtų būti:

- Skelbimų, plakatų, lipdukų kabinimas ar klijavimas ant skelbimo lentų, stulpų, kitų viešų objektų (kiek įmanoma nepažeidžiant viešųjų tvarkos ir švaros taisyklių)
- Kitokios simbolikos skleidimas (užklijuojant ar pakabinant kitiems prieinamose vietose)
- Anoniminių laiškų siuntimas politikams, sprendimų priėmėjams, dėstant argumentus ir prašant užimti kokią nors poziciją
- Lankstinukų ir kitokios informacinės medžiagos palikimas kitiems prieinamose vietose
- Jeigu nedrąsu atskleisti savo tapatybę, tačiau norisi pasidalinti savo kūryba dėl tam tikrų jautrių, svarbių klausimų, galima ją skelbti sugalvojus pseudonimą
- Anoniminių komentarų rašymas socialiniuose tinkluose iš anoniminės anketos taip pat gali padėti šviesti nepažįstamus žmones, formuoti nuomonių įvairovę (bet anonimiškumas nesuteikia teisės daryti teisės pažeidimus)

- Kai kurios institucijos priima nagrinėti netgi anoniminius pareiškimus ar skundus, pavyzdžiui, prokuratūrai, policijai apie nusikalstamą veiką galima pranešti ir anonimiškai, pateikiant pakankamą pradinę informaciją

- Jeigu dar nesinori pačiam kibti į veiklas, tačiau labai norisi paskatinti pokyčius, galima anonimiškai aukoti labdaros ir nevyriausybiniams organizacijoms

- Galima teikti ir kitokią anoniminę (ar platesniam ratui neatskleidžiamą) pagalbą kitiems aktyvistams savo gebėjimais ir paslaugomis

- Išteklių taupymas ir saugojimas, tvaraus gyvenimo būdo puoselėjimas nereikalauja viešumo, tačiau prisideda prie bendros gerovės

- Paprastai yra galimybė anonimiškai pranešti (angl. reporting) apie žalingą turinį ir dalykus įvairių socialinių tinklų ir kitokių sistemų administratoriams

- Dalyvavimas rinkimuose (aktyvioji rinkimų teisė) gali stipriai nulemti, kokie asmenys pateks į sprendimų priėmimo ir atstovaujamasias institucijas bei organus

- Jeigu turite gerą idėją, kuri galėtų sukelti didelių reikšmingų pokyčių, bet bijote patys jos imtis, visada galite ją pasiūlyti ar „padovanoti“ viešumo nebijantiems aktyvistams ar organizacijoms

Vis dėlto anoniminių veiksmų didelis trūkumas yra tas, kad jie dažnai vertinami mažiau rimtai, kaip nelabai patikimi.

Be to, anonimiškai inicijuotų procesų neįmanoma kontroliuoti, nes tuomet pareiškėjas neįgyja procesinių teisių (įskaitant teisę būti informuotam apie proceso eigą). Be to, anonimiškumas, kuris praktikuojamas pernelyg dažnai, gali išsirutulioti į kokį nors psichologinį kompleksą. Nejaugi žmogus visą gyvenimą taip ir bijos kiekvieno šešėlio, ir savęs paties?

Tuo atveju, kai žmogus pasiryžta atskleisti savo tapatybę, tačiau vis tiek nenori per didelio viešumo ir rezonanso, galima savo poveikį susiaurinti iki nedidelio žmonių rato, pavyzdžiui:

- Pokalbis prie pietų stalo su artimais žmonėmis (tai gali būti šeimos nariai, draugai), apšviečiant juos dėl dalykų, kurių jie iki galo nežino, nesupranta arba dėl kurių turi kažkokių stereotipų

- Pakankamai įsidrąšinus ir sudarius palankias sąlygas, galima privačioje aplinkoje artimiesiems ar draugams atsiskleisti (angl. coming-out) apie įvairius dalykus: savo tikėjimą, seksualinę orientaciją, tam tikrą sveikatos būklę, ar kitokią intymią, ypatingą paslaptį ar aplinkybę

- Darbo aplinkoje galima dalykiškai, akis į akį sudrausminti kolegą, kuris galbūt vartoja netinkamus pasisakymus ar skleidžia stereotipus

Ramintos Leonavičiūtės iliustracija, 2023.

- Jeigu nedrąsu svarbius dalykus pasakyti akis į akį, galima sukurti privačią, neviešą paskyrą, kurioje galima paskelbti ar dalintis svarbiais dalykais uždareme žmonių rate

- Teigiamas idėjas galima sleisti ir integruoti savo darbe, pavyzdžiui, jeigu esate kokios nors įmonės personalo vadybininkas, gali pasiūlyti įtraukti kokias nors su lygybe susijusias nuostatas į vidines tvarkas ir politikos dokumentus

- Tylėjimas ar neveikimas taip pat gali būti iškaltinas: atsisakymas dalyvauti neigiamose praktikose (patyčiose, priekabiavime ir pan.) gali būti tiek tylus protestas, tiek ir ženklas kitiems, kad ne visi tam pritaria

- Teigiamą pavyzdį dar geriau parodyti aktyviu veikimu: ne tik atsisakykite dalyvauti neigiamose praktikose, bet ir parodykite, kaip daryti geriau, kuo pakeisti stereotipą ar žalingą elgesį, arba išreikškite paramą priekabiavimo aukai

- Galima paskatinti ir kitų asmenų teigiamus pavyzdžius, tarkime, išreiškiant ar nusiunčiant rašytinę padėką jiems už ypač gerą darbą, už pozityvų požiūrį, už pilietiškumą ir pan. (per darbovietę ar kitokią įstaigą)

Jeigu pavienis aktyvistas visai nebijo viešumo, tačiau galbūt nenori savęs susaistyti su jokiais organizacijomis (pavyzdžiui, dėl siekio išsaugoti politinį, vertybinį, idėjinį neutralumą, arba dėl noro būti nevaržomam pozicijos reiškime), galima imtis ir kur kas ryškesnių viešų poveikio priemonių:

- Vieno žmogaus protestas ar vieša akcija (tačiau, žinoma, laikantis Susirinkimų įstatymo reikalavimų)

- Viešumoje netinkamai besielgiančių ar kalbančių asmenų sudrausminimas
- Galima išstoti su viešu pareiškimu per kokį nors viešą renginį, radijuje ar televizijoje
- Viešoje diskusijoje galima išsakyti kritišką komentarą, pastabą arba užduoti įdomų, aštrų klausimą
- Dalyvauti institucijų viešuose renginiuose ir asmeniškai išsakyti pastabas, pasiūlymus sprendimų priėmėjams, politikams
- Parašyti viešą atvirą laišką dėl aktualių įvykių ar reiškinių, arba galbūt kreipimąsi į konkretų asmenį dėl jo reiškiamos pozicijos
- Siekiant tam tikras idėjas skleisti nuosekliai, galima sukurti individualią paskyrą socialiniame tinkle, kuri būtų skirta konkrečiai temai ar klausimui
- Šviečiamojo kanalo videoturinio platformose sukūrimas
- Savo individualų talentą galima pritaikyti socialinei ar aktyvistinei kūrybai, pavyzdžiui, kurti meno instaliacijas, parodas, pavienius kūrinius, atlikti performansus ir t.t.
- Savo meninę raišką ir kūrybą, susijusius su visuomeniškai svarbiais klausimais, galima skleisti ir per socialinių tinklų platformas tam skirtose paskyrose
- Straipsnių rašymas į žiniasklaidos priemones aktualiomis temomis, ypač, jeigu esate kokios nors srities žinovas

- Viešai galima dėvėti ir nešioti įvairią reikšmingą simboliką (žinoma, išskyrus tokią, kuri draudžiama, pvz., propaguojančią totalitarinius ar autoritarinius režimus ar jų ideologijas)
- Savanoriavimas yra puikus būdas įgyti pažinčių, draugų, patirties, naujų idėjų, kai tam yra laiko
- Viešų komentarų rašymas socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidos priemonėse gali padėti skleisti teisingą informaciją, formuoti nuomonių įvairovę, kovoti su stereotipais
- Dalyvavimas rinkimuose, naudojantis pasyviąja rinkimų teise, t.y. save iškeliant kaip kandidatą į įvairias renkamas pareigas – tai galimybė įgyti vertingos patirties ir pačiam prisiimti atsakomybę už priimamų sprendimų kokybę
- Dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose įmanomas ne tik rinkimų forma, tačiau ir įsitraukiant į institucijų, organų darbo grupes, konsultacijas su visuomene

Kadvisatagausaindividualiosaktyvistinėspatirtiesneužsimirštų, nedingtų, atneštų papildomos naudos ir džiaugsmo (matant, koks kiekis darbų nuveiktas), rekomenduotina vesti savo aktyvizmo veiklą, pasiekimų registrą (žurnalą, dienyną). Tai bus naudinga, be kita ko, ir formuojant savo gyvenimo aprašymą (CV).

3.3.2. Kolektyvinės (grupinės) priemonės

Kaip minėta, komandinis darbas paprastai būna efektyvesnis, nes taip pavyksta sutelkti įvairius žmogiškuosius, finansinius ir kitokius išteklius, išnaudoti bendras stiprybes ir kompensuoti individualias silpnybes, kurių kiekvienas turi pavieniui.

Dalyvavimas organizacijų, formalių ir neformalių grupių veikloje nebūtinai reiškia prisijungimą prie jų, tapimą nariu. Galima bendradarbiauti, prisidėti prie atskirų projektų ar veiklų ir išlaikant savo nepriklausomumą, neutralumą.

„Grupė“ reiškia daugiau negu vieną žmogų. Susirinkimų įstatymo prasme susirinkimas taip pat apibrėžiamas kaip bent dviejų žmonių susibūrimas. Tačiau grupės narių tarpusavio ryšiai ne visada ir nebūtinai turi būti labai tamprūs ar nuolatiniai. Galimi pavyzdžiai mažai organizuotų, neformalių grupių veiklos:

- Įvykus kokiam nors staigiam, netikėtam įvykiui, gali susiburti spontaniška, vienkartinė grupė, pavyzdžiui, kaimyninių namų gyventojai protestuoja dėl kieme augančių medžių planuojamo kirtimo
- Įvairius grupinius protestus ir akcijas galima daryti ir netoli valstybinių institucijų (ypač tų, kurios priėmė atitinkamus sprendimus, nurodymus, įstatymus ir t.t.), laikantis Susirinkimų įstatymo nustatytų atstumų ir sąlygų
- Mokykloje gali įsisteigti neformalus emocinės paramos ar saugios aplinkos klubelis iš bendraamžių ir bendraminčių (darant nuolatinius susitikimus, galima mokyklos administracijos paprašyti suteikti laisvą patalpą ar paprastų priemonių)
- Įvairūs kitokie, galbūt ir uždari, savitarpio pagalbos, saviveiklos klubai ir susitikimai gali stiprinti jų dalyvių emocinę sveikatą, suteikti kitokios paramos
- Įvairūs kitokie, galbūt ir uždari, savitarpio pagalbos, saviveiklos klubai ir susitikimai gali stiprinti jų dalyvių emocinę sveikatą, suteikti kitokios paramos

• Neformalios grupės gali susiburti reikšdamos kokią nors visuomeninę poziciją, pavyzdžiui, grupė mokslininkų pasirašo bendrą viešą deklaraciją dėl klimato kaitos, arba grupė moksleivių pasirašo kreipimąsi į mokyklos administraciją

• Įvairūs bendraminčių neformalus susibūrimai gali gyvuoti ir socialiniuose tinkluose kaip grupės, skirtos tai tikrai temai (pavyzdžiui, studentų migrantų iš kokios nors šalies grupė „Facebook“ tinkle) ar tiesiog dalijimuisi patarimais ir informacija

• Dalyvavimas diskriminuojamų, pažeidžiamų grupių renginiuose gali sustiprinti bendruomeniškumo jausmą ir padėti užmegzti naujų ryšių

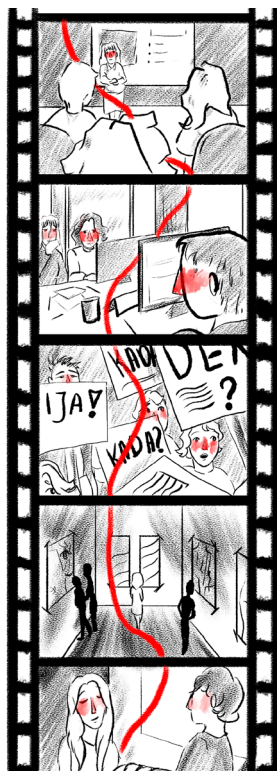
• Darbo aplinkoje galima suburti neformalią kovos su mobingu grupę arba įtraukties didinimo grupę

• Tiek vienam, tiek su atsitiktinai pasikviestais draugais galima nueiti į kitų organizacijų, grupių viešus renginius (diskusijas, pristatymus, parodas ir t.t.), taip parodant solidarumą ir dėmesį

Žinoma, bet kurios iš šių veiklų gali būti atliekamos ir per įvairias nevyriausybines organizacijas, kurių pranašumas tas, kad jos yra laikomos formaliomis grupėmis, taigi labiau organizuotos, galbūt turinčios gerą reputaciją, pastovios, turinčios daugiau išteklių, galbūt galinčios pasiūlyti patalpas ir kitokias paslaugas. Prisijungimas prie organizacijų veiklos įgalina labai efektyvių poveikio priemonių taikymą, kartu su kitais žmonėmis.

Pirmiausia, organizacijos gali paskatinti socialinių ryšių plėtojimą per „gyvas“ veiklas (fizinį dalyvavimą):

- Socialinių vakarų ir tarpusavio palaikymo renginių organizavimas
- Įvairių edukacinių ir poilsinių stovyklų organizavimas, užtikrinant saugią ir įtraukią aplinką bei atmosferą
- Savanorių darbo organizavimas
- Meno akcijos, performansai, parodos, meno ir kultūriniai leidiniai (įskaitant ir elektronine forma)
- Šviečiamųjų renginių organizavimas, pavyzdžiui, pasikvietus atitinkamų sričių specialistus galima populiariai papasakoti apie lytiškai plintančias ligas, apie teisės pagrindus, apie stereotipus ir t.t.

Ramintos Leonavičiūtės
ilustracija, 2023.

- Svarbių datų, įvykių minėjimas (tiek miesto aplinkoje, tiek uždarose patalpose)
- Vėliavų, plakatų iškėlimas ypatingomis progomis ar tam tikrų kampanijų metu, arba siekiant atkreipti dėmesį į svarbią temą
- „Gyvosios bibliotekos“ yra puikus būdas pabendrauti su ypatingas patirtis ar būsenas turinčiais asmenimis, iš pirmų lūpų sužinoti tai, ko nėra jokiame teoriniame vadovylyje, arba kaip tik papasakoti apie savo ypatingumą kitiems

- Dalyvavimas mainų programose ir priemonėse (tam labai naudinga sekti įvairių organizacijų naujienlaiškius ir socialinių tinklų paskyras, stebėti skelbimus, kuriuose gali būti kviečiama išvykti į idomius mainų projektus kitose šalyse, pvz., pagal „Erasmus+“ programą)
 - Dalyvavimas kitų asmenų ar organizacijų viešuose renginiuose, reiškiant alternatyvias pozicijas ir nuomones
 - Dalijimasis sėkmės istorijomis ypač motyvuoja tuos, kurie nediršta pradėti, ir geriausia yra išgirsti iš kitų aktyvistų, kaip jie įgyvendino įdomias veiklas ar pasiekė reikšmingų dalykų
 - Masinių renginių organizavimas (eitynių, paradų, mitingų ir t.t.)
- Nevyriausybės organizacijos taip pat gali padėti įgyvendinti ir daugybę kitokių veiklų bei priemonių:
- Lipdukų, simbolikos, skrajučių ir kitokios atributikos platinimas (organizacija gali padėti paruošti medžiagą ar užsakyti spaudą)
 - Organizacija gali suteikti pagalbą atstovaudama savo nariams, kitiems individams, ginti jų teises
 - Straipsnių skelbimas socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje, suderinus grupinę ar organizacijos poziciją (ypač svarbu pritraukti autoritetinių organizacijų, kad pasirašytų bendrą laišką ar pareiškimą kartu)
 - Kolektyvinių paskyrų aktualiems klausimams palaikymas

- Kai kurios organizacijos gali turėti „karmos taškų“ registravimo sistemas savanoriams ir aktyvistams (taip matuojamas, fiksuojamas ir skatinamas aktyvizmas, vertinamas jo poveikis, vienas iš tokių pavyzdžių – Tolerantiško jaunimo asociacijos „Rainbow Challenge“ programėlė)

- Dalyvavimas visuomeniniuose ir žurnalistiniuose tyrimuose

- Korupcijos atvejų viešinimas gali būti efektyvesnis per tam skirtas specializuotas organizacijas (pvz., politikos skaidrinimo, rinkimų priežiūros, privatumo apsaugos organizacijos ir t.t.)

- Simbolinio palaikymo akcijų organizavimas (ypač per svarbias sukaktis ar ypatingomis progomis)

- Grupinių skundų, reikalavimų, pareiškimų rengimas

- Viešas reagavimas į netinkamą politikų, viešų asmenų elgesį, rezonansinius atvejus

- Aktualių naujienų ar žinių paskyros palaikymas

- Labdaros ir paramos rinkimas ir skirstymas (įmanomas tik per labdaros ir paramos gavėjo ar fondo statusą turinčias organizacijas)

- Bendradarbiavimas su užsienio partneriais ir jų paieška (kas taip pat leidžia įgyvendinti ir tarptautinius projektus, organizuoti aktyvistų ir savanorių mainus, pamatyti kitus kraštus ir pažinti kultūras)

Organizacijų pranašumas yra tas, kad jos paprastai yra kur kas geriau pritaikytos sudėtingoms veikloms, reikalaujančioms papildomų finansinių išteklių ar papildomų kompetencijų:

- Sutelktinio finansavimo organizavimas dideliems sumanymams paprastai yra patogesnis ir patikimesnis per organizacijas

- Pagalba rengiant projektus ir kreipiantis dėl jų finansavimo (fondai retai kada finansuoja atskirus fizinius asmenis be patirties)

- Lobizmas plačiąja prasme (institucijų ir politikų skatinimas priimti tam tikrus svarbius sprendimus ar teisės aktus, tačiau kai kuriais atvejais privaloma registruotis lobistu pagal Lobizmo įstatymą)

- Įvairių nacionalinių ir vietinių strategijų, politinių dokumentų, planų, švietimo programų peržiūrėjimas ir skatinimas juos papildyti aktualiomis nuostatomis (pvz., galbūt norėtumėte, kad į strategiją „Lietuva 2050“ būtų įtrauktos jūsų nuomone svarbios nuostatos apie neįgaliųjų integraciją į visuomenę, tad reikėtų atitinkamai susisiekti su strategijos rengėjais)

- Organizacijos gali deleguoti savo atstovus į teisėkūros ir kitokių sprendimus priimančių institucijų darbo grupes (dėl teisės aktų rengimo, dėl aktualių klausimų sprendimo)

- Tarptautinių organizacijų, diplomatinių atstovybių informavimas apie svarbius įvykius

Gali būti, kad esamų organizacijų veikla jums atrodys netinkama ar nepakankama, tad visuomet galima svarstyti ir naujų organizacijų įkūrimą:

Gali būti, kad esamų organizacijų veikla jums atrodo netinkama ar nepakankama, tad visuomet galima svarstyti ir naujų organizacijų įkūrimą:

- Galite steigti savo narystės organizacijas (asociacijas, klubus, draugijas, bendrijas ir t.t.) ar kitokias viešosios naudos organizacijas (viešąsias įstaigas, fondus)
- Profesinių sąjungų steigimas ir veikla (vienytis ir veikti gali bet kokių profesijų ir sričių asmenys, remdamiesi Profesinių sąjungų įstatymu)
- Esant labai didelėms pastangoms ir gausiam bendraminčių ratui, galima steigti politines partijas ir organizacijas

3.3.3. Teisinės priemonės

Teisinės priemonės šiame leidinyje išskiriamos į atskirą grupę, nes jų poveikis paprastai būna ypač stiprus ir jos ypač tinka tada, kai švelnesnės priemonės nebepadeda. Kai švietimo, auklėjimo, įtikinėjimo nebepakanka, arba ilgiau laukti tiesiog nebeįmanoma, gali tekti pasinaudoti valstybės užtikrinama prievarta. Šiomis priemonėmis galima naudotis tiek individualiai, tiek kartu su grupe ar per organizacijas. Visgi kai kurios iš jų (pvz., strateginės bylos) paprastai reikalauja daug išmanymo ir išteklių, todėl gali būti efektyvios tik geroje komandoje.

Teisinės priemonės nebūtinai yra susijusios su ginčais ir teismais. Pokyčių galima siekti ir be ginčų, per sprendimų priėmimo ir teisės kūrimo procedūras, per tarptautinių organizacijų daromą spaudimą. Taigi su ginčiais nesusijusios priemonės galėtų būti:

- Informacijos reikalavimas iš institucijų (nebūtinai apie save, bet ir bet kokios viešos aktualios informacijos pagal institucijos sritį, pvz., sveikatos politikos klausimais iš Sveikatos apsaugos ministerijos). Pagal Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją ir duomenų pakartotinio naudojimo įstatymo nuostatas informacija turi būti teikiama neatlygintinai
- Įsitraukimas į teisėkūros ir sprendimų procedūras. Pavyzdžiui, įstatymų ir kitų teisės aktų projektai rengiami elektroniniu būdu Teisės aktų informacinėje sistemoje. Kai konsultuojamasi su visuomene, net ir pavienis asmuo gali pateikti savo pastabas dėl teisės akto projekto (Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 7, 17 straipsniai)
- Nevyriausybinių organizacijų turi galimybę įsitraukti ir į darbo grupes, kuriančias teisės aktų projektus (Teisėkūros pagrindų įstatymo 10 str.), tad galima tapti NVO atstovu tokiose grupėse
- Taip pat organizacijoms svarbu nuolat sekti ministerijų, kitų institucijų kvietimus³ į darbo grupes, tarybas ir pan. bei į juos deleguoti savo atstovus

³ Pvz.: LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2023-12-07 kvietimas NVO deleguoti savo atstovus į Asmenų su negalia gerovės tarybą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/nevyriausybinės-organizacijos-kviecia-mos-deleguoti-savo-atstovus-i-asmenu-su-negalia-geroves-taryba>

- Dalyvavimas tarptautinių organizacijų mechanizmuose, siekiant gerinti valstybės teisinę aplinką, pavyzdžiui, bet kas iš visuomenės gali pranešti apie įvykčius neapykantos nusikaltimus ar incidentus Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijai, kuri juos registruoja ir apžvelgia metiniuose apibendrinimuose³. Arba per nevyriausybinės organizacijos galima teikti šešėlinės ataskaitas dėl žmogaus teisių padėties savo šalyje, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Visuotinės periodinės peržiūros mechanizmui (UPR)⁴, kaip yra padariusios Tolerantiško jaunimo asociacija ir VŠĮ Ante Litteram⁵

- Naudotis peticijos teise pagal naują LR peticijų konstitucinį įstatymą, kuris leidžia kreiptis su prašymu ar siūlymu spręsti ne tik pareiškėjui, bet ir visai visuomenei ar jos daliai svarbų klausimą, kai tam reikia priimti, pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusių galios norminių teisės aktų

- Jeigu poveikio valstybės lygmeniu neužtenka, galima pasinaudoti Europos Sąjungos lygmens peticija, t.y. vadinamąją „Milijono piliečių iniciatyva“, kuri įpareigoja ES institucijas svarstyti europinius įstatymus, jeigu surenkamas milijonas piliečių parašų iš 7 skirtingų ES šalių⁶

³ ESBO metinės nepaykantos incidentų ir nusikalstamų veikų apžvalgos pagal valstybes: <https://hatecrime.osce.org/hate-crime-data>

⁴ Jungtinių Tautų visuotinės periodinės peržiūros mechanizmo duomenys apie Lietuvą: <https://www.upr-info.org/en/review/lithuania>

⁵ Lietuvos NVO šešėlinės ataskaitos pristatymas (JT VPP mechanizmas): https://www.upr-info.org/sites/default/files/documents/2021-12/3._lithuania_coalition_of_human_rights_organizations.pdf

⁶ Europos Komisijos informacija apie „milijono piliečių iniciatyvos“ teisę: https://commission.europa.eu/about-european-commission/get-involved/european-citizens-initiative_en

Tačiau dažnai gali būti ir taip, kad „taikūs“ teisinio poveikio būdai pasirodo esantys nepakankami, o institucijos ignoruoja žmonių poreikius ir prašymus arba į juos tinkamai neatsižvelgia. Tuomet galima pasinaudoti ginčo teisinėmis priemonėmis (tačiau visais atvejais, prieš jų imantis, rekomenduotina būtinai pasikonsultuoti su teisininkais):

- Nemokamas teisinės konsultacijos (iki 1 valandos trukmės dėl vieno klausimo), t.y. pirminę teisinę pagalbą (kai nereikia kreiptis į teismą) gali gauti bet kuris asmuo per Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą, o tie asmenys, kuriems reikia kreiptis į teismą ir kurių finansinė padėtis sunki, taip pat kai kurių kitų grupių asmenys gali tikėtis ir valstybės apmokamo advokato (kreipdamiesi dėl antrinės teisinės pagalbos į VGTPT)³

- Gauti vertingų teisinių žinių galima ir dalyvaujant viešose teisinėse konferencijose, mokymuose. Tokiuose renginiuose galite įsitraukti į diskusijas, iškeldami sau rūpimą problemą, ar užduoti klausimą, įgyti žinių. Bet svarbiausia, nebijokite po renginio prieiti prie iškilių teisininkų ar patikusių pranešėjų – jie mielai pasidalins patarimais ir išminties perlais, kurių galbūt jokiam kitame šaltinyje nerasite

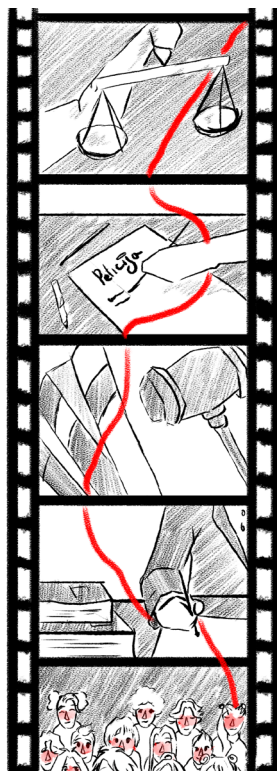
- Ginant savo asmeninį interesą, kaip pavieniam pareiškėjui galima rašyti laiškus, reikalavimus, skundus įvairioms institucijoms (pavyzdžiui, Vartotojų teisių tarnybai, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai, ministerijoms ir t.t.) ir pareigūnams, viešas pareigas užimantiems asmenims

³ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos oficiali svetainė: <https://vgtp.lt/lt/>

- Organizacijos taip pat gali kreiptis su pareiškimais ir skundais į institucijas, gindamos savo pavienių narių ir grupinius interesus.

- Viešąjį interesą paprastai gali ginti tik prokuratūra arba įstatymų tiesiogiai įgalioti subjektai, todėl tokiais atvejais, kai viešasis interesas neginamas tinkamai, galima bet kuriam asmeniui kreiptis į prokuratūrą, prašant jį ginti.

- Išnaudojus galimybes ginčą išspręsti institucijose be teismo, jeigu problema neišspręsta, galima kreiptis į teismus (tačiau nederėtų pamiršti, kad teisme rezultatas negali būti garantuotas ir kad susidaro tiek teismo, tiek advokato ir kitokios išlaidos, kurios gali būti didelės, ypač pralaimėjus bylą)

*Ramintos Leonavičiūtės
ilustracija, 2023.*

- Strateginės bylos: tais atvejais, kai į teismą kreipiamasi ne tik dėl savo asmeninio intereso gynimo, bet galbūt byla ar nagrinėjamas klausimas svarbus ir daugeliui kitų asmenų (o gal ir didelei socialinei grupei ar net visuomenei), tuomet tokia byla dažnai vadinama „strategine byla“. Pavyzdžiui, tai gali būti byla dėl nuolatinių saviraiškos laisvės ribojimų (cenzūros) politikos, arba byla dėl vienos lyties asmenų šeimų teisinio pripažinimo ir t.t. Paprastai tokios bylos būna nagrinėjamos ir tarptautiniuose teismuose, ginčiuose prieš valstybę.

Pasiekus kokį nors palankų rezultatą, suformuojamas vadinamasis precedentas – teismo sprendimas, kuriuo išaiškinama ar įtvirtinama kokia nors naujovė dėl svarbaus klausimo

- Kai išnaudojamos visos teisinės galimybės savo valstybės teismuose (tiek dėl individualių, tiek dėl strateginių ginčų), o rezultatas vis tiek nepriimtinas, galima mėginti kreiptis į tarptautinius teismus ir ginčų institucijas (pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismą, Jungtinių Tautų žmogaus teisių komitetą ir kt.)

3.3.4. Kitos priemonės

Iš neišsėmiamos priemonių galybės ilgainiui kiekvienas, remdamasis patirtimi, išsirinks savo mėgstamiausias. Tikras aktyvistas ne tik sugebės sumaniai pritaikyti jau esamas, bet ir sukurs kitų, naujų priemonių, kurių mokys bendražygius. Linkiu sėkmės šiame kilniame kelyje.

4. LEIDINIO APIBENDRINIMAS

Kiekvienas žmogaus veiksmas, poelgis, pasisakymas yra tarsi mažas paminklas jam, ypač skaitmeniniame amžiuje, kai iš bekraščio interneto atminties niekas nepradingsta be pėdsako. Tie paminklai bylos tiek apie geriausius, tiek apie blogiausius mūsų darbus. Ir nepaisant mūsų didžiausių pastangų, neišvengiamai pridarysime klaidų, kažkam labai nepatiksime arba net sulauksime milžiniško pasipriešinimo ir neapykantos bangos. Bus momentų, kai nusvirs rankos ir viskas aplink atrodys juoda, beviltiška ir beprasmiška. Tai labai žmogiška būseną, kurios nereikia vengti ir baidytis.

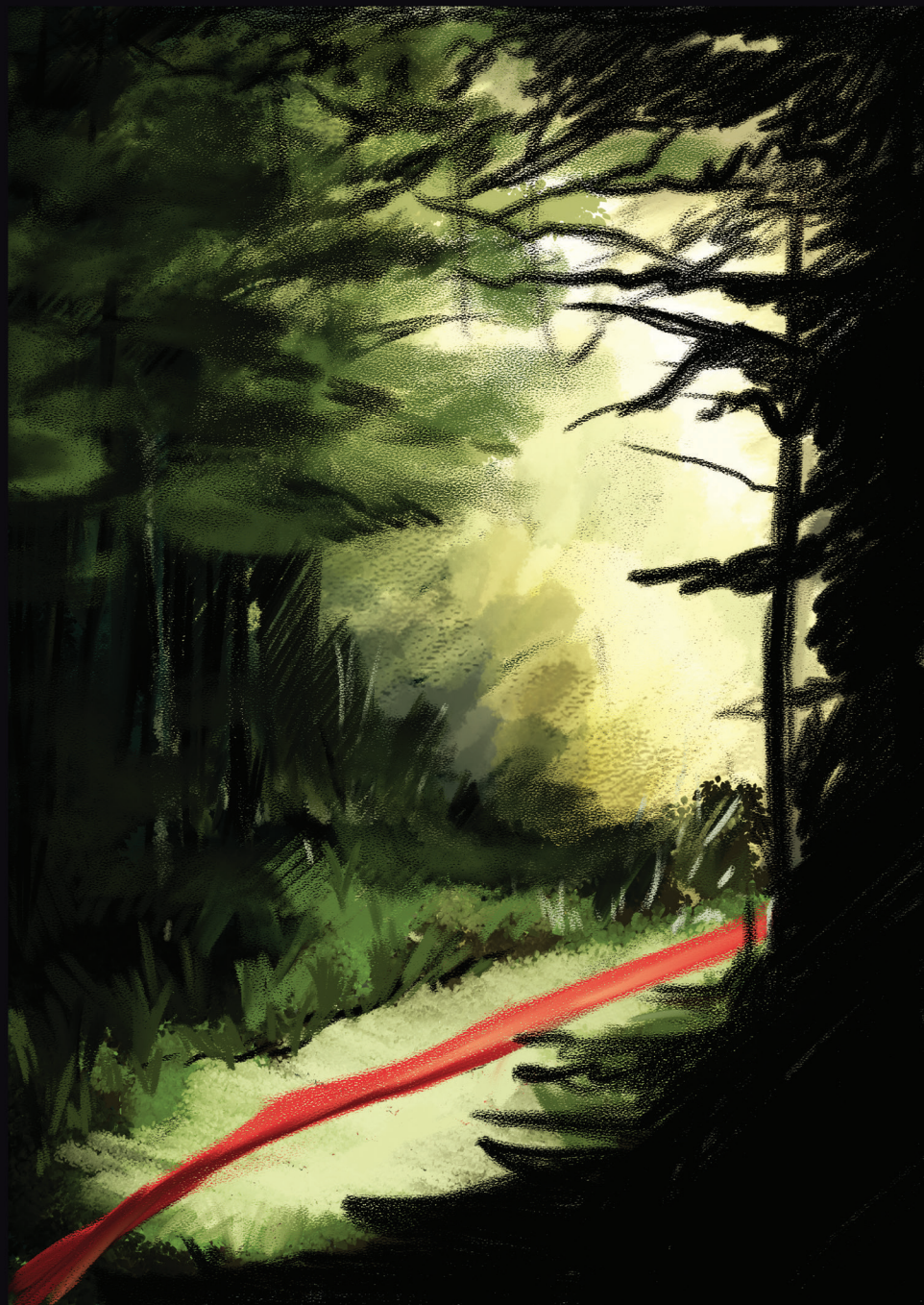
Net kai pritrūksta jėgų ir nesimato vilties spindulėlio, neturime teisės pasiduoti. Privalome savyje išlaikyti tą kibirkštį, prisiminti tą šventą norą įveikti neteisybę, kuris mus visų pirmą ir pastūmėjo į šią kelionę. Kaip rašė R. Granauskas, visai tamsu būna tuomet, kai nebelieka nė vienos akies, atkakliai žiūrinčios į tamsą. Išlikę kantrūs, laikydamiesi tos kelrodės raudonos gijos, suvirpėjusios mūsų širdyje kelionės pradžioje, neišvengiamai išeisime į šviesą.

Žinant, koks sunkus kelias, baisu jį pradėti. Bet herojai yra ne tie, kurie nebijo, o tie, kurie eina nepaisydami savo baimės. Ir daro tai ne dėl paminklų, ne dėl šlovės, o dėl nepaaiškinamo, nenumaldomo polinkio stiebtis į tai, kas gera ir teisinga.

Tad ko gi delsiame? Bekraščiai horizontai nekantriai mūsų laukia.

Ramintos Leonavičiūtės iliustracija, 2023.

TOLERANTIŠKO JAUNIMO ASOCIACIJA